

Over de persoonlijkheid van de nieuwe SS-leider in Brussel is weinig bekend. Van der Elst noemt hem « een vrij onbeduidend man, met weinig politiek inzicht »⁽³⁰⁹⁾. Op welke gronden hij dit oordeel meent te mogen vellen, verneemt men niet. Heeft Van der Elst een van de schaars bewaarde verslagen van Jungclaus aan Himmler of Berger gelezen? Misschien vertolkt de gewezen advocaat van Elias de zienswijze van zijn cliënt. Men wilde dan graag weten waarop die zijn oordeel steunde. « Vrij onbeduidend » in welk opzicht? Van der Elst kan niet anders bedoelen dan in politiek opzicht. Wat wordt hier bedoeld door « politiek inzicht »? Stuurlui aan wal zouden het nu even gemakkelijk hebben, Elias gebrek aan politiek inzicht te verwijten omdat hij, wetend wat hij wist over de politieke zwakheid van de *Militärverwaltung*, de enige instantie die het VNV beschermde, en over de enorme macht en dynamiek van de SS, niet tijdig aan de politieke kollaboratie een einde gemaakt heeft. Die opmerking schrijven wij hier niet neer als een verwijt aan het adres van Elias (onze taak niet), maar om te wijzen op de roekeloosheid van een vage en ongegronde beoordeling. Of Jungclaus in de uitoefening van zijn functie te Brussel van 1 april 1942 tot 2 september 1944 het tegenovergestelde was van wat Van der Elst beweert, moet een open vraag blijven. Er is nagenoeg geen bronnenmateriaal beschikbaar voor de studie van Jungclaus' beleid, dat trouwens door Berger en Himmler werd bepaald⁽³¹⁰⁾. Volgens Carl Constantin Canaris, die gedurende zijn tweede ambtsperiode als chef van de Sipo-SD te Brussel (februari-september 1944) Jungclaus tamelijk goed gekend heeft, was Himmlers vertegenwoordiger een voorzichtig man die zich grondig informeerde en naar raad kon luisteren. Voor de moeilijke functie te Brussel miste hij echter de nodige ervaring en vorming⁽³¹¹⁾. Zo oordeelde ook zijn vroegere chef in Nederland, Rauter, die Himmler waarschuwde, Jungclaus niet te vroeg op een zelfstandige post te benoemen⁽³¹²⁾. Veel belangrijker nog achten wij het getuigenis van Reeder in zijn memorie van verdediging van 5 mei 1949. De *Militärverwaltungschef* kan er hier niet van verdacht worden zijn SS-tegenspeler uit de bezettingstijd gediensig te willen zijn. Aan de

Polizeiführern in Flandern, Niederlanden und Norwegen in der brutalsten Form abzustellen (in 't VELD, op. cit., p. 818). Zowel het SS-Hauptamt als de geïnteresseerde zelf zouden, volgens Reeder, er geen geheim van gemaakt hebben dat Jungclaus de toekomstige HSSPF te Brussel was (Mem. Reeder 2 mei 1949, p. 40. Proc. vF. 352).

(309) F. VAN DER ELST, *Dr. Elias als leider van het VNV*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 3, 1974, p. 92.

(310) Jungclaus sneuvelde in april 1945 (hierachter, p. 82). Anders dan voor de studie van het beleid van bv. von Falkenhausen, Reeder, Canaris, die na de oorlog gerechtelijk vervolgd werden in België, beschikt men niet over een strafdossier-Jungclaus. Het archief van de *Dienststelle Jungclaus* werd vernietigd of is verloren gegaan. Wagner maakt in vage termen gewag van verslagen van Jungclaus: *[Sie] sind nur ganz vereinzelt erhalten oder müssen erschlossen werden.* (W. WAGNER, *Belgien in der deutschen Politik während des Zweiten Weltkrieges*, Boppard, 1974, p. 299-300.) Voor zijn studie schijnt hij er geen gebruik van te hebben gemaakt. Wij vonden er enkele terug in de briefwisseling Himmler-Berger. Waar de andere verslagen, die nog *erschlossen* moeten worden, bewaard zouden kunnen zijn, is onbekend.

(311) Mondelinge mededeling van C. Canaris (februari 1975) en brief Canaris 27 maart 1976 aan de schrijver.

(312) Zesde verhoor van Rauter door N.W. Posthumus en L. De Jong. 27 februari (RVOA).

andere kant zou het hem — loutere veronderstelling — niet moeilijk gevallen zijn de in 1945 gesneuvelde Jungclaus vier jaar later te belasten om te pogen zichzelf te redden. Wat schrijft Reeder? Dat in weerwil van de stijgende spanning tussen Bergers *SS-Hauptamt* en de *Militärverwaltung* de betrekkingen met de *Dienststelle* Jungclaus « draaglijk » bleven omdat er ter plaatse « een sterker persoonlijk contact mogelijk was ». Daarenboven verbleef Jungclaus in het bezette land. Hij kon dus vaststellen hoe belangrijk het was de oorlogstaak van het bezettingsbestuur « niet onnodig te storen » (een voorzichtig geformuleerd compliment). In 't bijzonder had Jungclaus een open oog voor « de schijnbare bloei van de kunstmatig opgeblazen DeVlag en de ongebreidelde politieke fantasie van Léon Degrelle ». Hij maakte zich « zeer bezorgd om het werkelijkheidsvreemde optimisme van de SS-leiding wat betreft het zogenaamde verlangen van de Vlaamse bevolking naar het Rijk ». Maar hij kon niet openlijk tegen het *SS-Hauptamt* optreden omdat hij er afhankelijk van was ⁽³¹³⁾. Toen in het najaar van 1942 een afgezant van Himmler op de *Dienststelle* te Brussel verscheen om met Jungclaus het invoeren van de verplichte militaire dienst in Vlaanderen (*Waffen-SS*) te bespreken, achtte Jungclaus de kwestie zo « bedenkelijk » dat hij Reeder zelf op het onderhoud met Himmlers vertegenwoordiger uitnodigde. Een tamelijk stout stukje van hem als de ondergeschikte van de *Reichsführer-SS* en van Berger. Het spreekt vanzelf dat Reeders advies totaal afwijzend was. Onmiddellijk waarschuwde hij het OKH en het OKW. De poging van Himmler bleef zonder gevolg ⁽³¹⁴⁾. Een jaar later, najaar 1943, bezorgde Jungclaus, samen met Ehlers, de toenmalige chef van de Sipo-SD te Brussel, Reeder vertrouwelijk, in afschrift, een uittreksel uit een verslag aan Himmler waarin van Vlaamse zijde (zeer waarschijnlijk de DeVlag) het beleid van de *Militärverwaltung* scherp bekritiseerd werd ⁽³¹⁵⁾. Men krijgt dus de indruk dat de betrekkingen Reeder-Jungclaus op dezelfde basis van wederzijds vertrouwen gesteund waren als die tussen de *Militärverwaltungschef* en de twee chefs van de Sipo-SD te Brussel, Canaris en Ehlers ⁽³¹⁶⁾. Eind juli 1944, na ruim twee jaar ervaring, zucht Jungclaus: « Geen moeilijker opdracht dan Vlamingen te leiden. Zij belichamen de slechtste deugden van de Germanen. » ⁽³¹⁷⁾

(313) Mem. Reeder 2 mei 1949, p. 34 (Proc. vF. 352).

(314) Als vorige noot, p. 25-26. Himmlers initiatief van eind september-oktober 1942 wordt bevestigd door de retroacta betreffende de vestiging van een *Zivilverwaltung* in België en Noord-Frankrijk. De kwestie wordt nader onderzocht in deel 2 van *Hitler en het politieke lot van België* (in voorbereiding).

(315) Als vorige noot, p. 29.

(316) Vgl. het eerste deel van deze studie in *Bijdragen*, 3, 1974, p. 78-79.

(317) Jungclaus aan Himmler, 29 juli 1944 (BAK, NS 19/1541). Jungclaus slaakte deze zucht nadat hij de negatieve houding van de Vlaamse SS' ers ten opzichte van de *Dienststelle* in de kwestie-Degrelle geschetst had: *Die typisch flämischen Eigenschaften des Unzufriedenseins und des Kritischerens zeigen sich gerade bei den jungen Führern. Sie versuchen, einen gegen den anderen auszuspielen und gegeneinander oder gegen meine Dienststelle zu betzen. Die in der jahrhundertlangen Unterdrückung entstandenen Minderwertigkeitskomplexe, kamen anlässlich der Verleihung des Ritterkreuzes an SS-Sturmbannführer Degrelle und des Aufmarsches der SS-Sturmbrigade Wallonien besonders stark zum Ausdruck.* (Dat was begin april 1944.)

Wij meenden die enkele feiten te moeten vermelden, niet ter verdediging van Jungclaus (weer onze taak niet), maar omdat zij toch op iets anders wijzen dan het hem door Van der Elst aangewreven gebrek aan politiek inzicht. Het blijkt dat hij er niet volledig van gespeend was, tenzij men aanneemt dat hij ziende blind zijnde toevallig toch juist zag.

In de menselijke omgang moet Jungclaus — lichamelijk een knappe verschijning — de indruk hebben gemaakt van een ernstig, bezonken man ⁽³¹⁸⁾, uiterlijk weliswaar niet zo joviaal en inschikkelijk als zijn voorganger Kammerhofer, maar minder vooringenomen tegen het VNV ⁽³¹⁹⁾. Volgens Gunzer, kommandeur van de *Propaganda Abteilung Belgien* van maart 1942 tot het einde van de bezetting, zou Jungclaus, « die hij goed kende », zelfs « het VNV genegen » zijn geweest ⁽³²⁰⁾. Over zijn karakter en zijn algemene ontwikkeling was het oordeel van zijn overheid in de *SS-Junkerschule* te Braunschweig, na een speciale opleiding van drie maanden, onverdeeld gunstig ⁽³²¹⁾. (Onbekend is het niveau van de beoordeelaars en welke maatstaven zij aanlegden.) Minder reden tot voldoening gaf zijn militaire bekwaamheid, een gevolg van zijn al te korte opleiding bij de troep ⁽³²²⁾. Als *Wehrmachtbefehlshaber* in augustus 1944 was hij dan ook een totale mislukking. Of een vakkundig beter geschoold bevelhebber de opmars van de geallieerden had kunnen vertragen, is zeer de vraag. Wegens zijn militaire falen in België werd hij al op 16 september 1944 als *Wehrmachtbefehlshaber* ontslagen ⁽³²³⁾. Een ontgoochelde Himmler degradeerde hem van *Gruppenführer* tot *Hauptsturmsführer*. Hij sneuvelde op 14 april 1945 bij Savidovice in Zuid-Slavië ⁽³²⁴⁾. Volgens Canaris, die er evenals Reeder geen belang bij heeft hier de waarheid te verdraaien, zou Himmler Jungclaus ervan verdacht hebben « te zacht » op te treden bij de repressie van het verzet ⁽³²⁵⁾.

(318) Canaris typeert Jungclaus als : « Zeer eenvoudig, zeer eerlijk en rechtschapen ... Zijn ondergeschikten eerbiedigden hem als een menselijke chef. » (Brief Canaris aan de schrijver, 27 maart 1976).

(319) In een interview met de schrijver (14 mei 1975) verklaarde E. Delvo dat Jungclaus als verschijning « imponeerde ». « Het was een ernstige figuur, die grote man. » Uit een lang onderhoud met hem leidde Delvo af dat Jungclaus « uiterlijk minder vriendelijk was » dan zijn voorganger, « maar veel meer achter het VNV stond ». « Dat werd mij ook bevestigd in een gesprek met Elias die zegde : Ja, nu hebben we dat 'vriendelijk doen' zo niet meer, maar we weten dat het een man is waar we meer op kunnen rekenen. » Nog steeds volgens Delvo zouden leidende VNV'ers toen (voorjaar 1942) ook gedacht hebben dat Jungclaus naar Brussel gekomen was om, anders dan Kammerhofer, klare toestanden te scheppen die niet in het nadeel van het VNV zouden uitvallen (NCWO II, Interview Delvo-De Jonghe).

(320) VAN DER ELST, *aang. art.*, p. 92 en noot 25.

(321) Vgl. *Personalsakte Jungclaus : Rubig und ausgeglichen. Verfügt über sehr gute Allgemeinbildung.* (NCWO II, BDC, Jungclaus.)

(322) Als vorige noot : *Auf militärischem Gebiet durch zu kurze Truppenzeit ungewandt ... Hat zuwenig Truppenerfahrung.*

(323) *Personalsakte Jungclaus*, als voren (noot 321).

(324) Verklaring van Neumann, Eggert, bevelhebber van het 13e *SS-Gebirgsjägerregiment*, en van Hempel, Alfred, destijds chauffeur van Jungclaus, Darmstadt, 13 januari 1947 (MGB, Dossier-Jungclaus).

(325) Pv. Can. 28 februari 1948 (Proc. Can. 0288). Canaris noemt hem « geen gewelddadig man » (brief 27 maart 1976 aan de schrijver). Het valt momenteel moeilijk, bij gebrek aan bronnen o.m. de strafdossiers van degenen die actief zijn geweest in de contraterreur van eind mei

12. Februari 1942 : Bijna een HSSPF te Brussel

Over de voorgeschiedenis van Himmlers beslissing, Jungclaus te Brussel te benoemen is zogoed als niets bekend. De geschiedschrijver is hier op gedeeltelijk gegronde gissingen aangewezen.

De eerste vraag die rijst is deze : medio september 1941 had Berger Himmler voorgesteld, Kammerhofer uit Brussel terug te roepen en naar het Oostfront te sturen daar hij in zijn opdracht niet geslaagd was. Waarom heeft Himmler Kammerhofer te Brussel in functie gelaten tot eind maart 1942 ? De tweede vraag, nog belangrijker, betreft de politionele achtergrond van Himmlers beslissing. Over de politieke motivering is er geen twijfel mogelijk. Dat blijkt uit de keuze van de persoon die Kammerhofer opvolgt : een van Himmlers *Zukunftsmänner*, en uit de aard van de opdracht : Jungclaus, die te Brussel niet enkel, zoals zijn voorganger, de *Betreuer* van de Algemene SS-Vlaanderen is, maar de vertegenwoordiger van de *Reichsführer-SS* in diens hoedanigheid van *Beauftragter für Volkstumsfragen*. Maar wat met de politionele motivering ? Heeft voor Himmler het vraagstuk van de openbare veiligheid in het ambtsgebied van von Falkenhausen enig gewicht in de schaal geworpen toen hij besloot Jungclaus van Den Haag naar Brussel over te plaatsen ? Men kan het vermoeden, maar men weet het niet met voldoende zekerheid.

Het volgende staat ongeveer vast. Himmler en Heydrich hebben begin 1942, in de weken vóór Jungclaus' benoeming te Brussel, tot op het laatste ogenblik alles op haren en snaren gezet om Hitler over te halen — want bij hem lag de beslissing — in het ambtsgebied van von Falkenhausen een HSSPF te benoemen ⁽³²⁶⁾. En het heeft weinig gescheeld of

tot begin september 1944), zich een gegrond oordeel te vormen over het politionele beleid van Jungclaus gedurende de hier bedoelde periode. Wij komen op die kwestie terug in het derde deel van onze studie. Intussen verdient het volgende opmerking. In de zes weken tussen de installatie van Grohé als rijkskommissaris (19 juli) met Jungclaus als de bevoegde instantie voor de openbare veiligheid, en de aftocht uit Brussel (2 september 1944) werden er in België 65 gijzelaars terechtgesteld. W. Wagner begaat een grove vergissing met zijn bewering dat er « gedurende de enkele weken *Zivilverwaltung* meer gijzelaars werden terechtgesteld dan gedurende vier jaar *Militärverwaltung* » (W. WAGNER, *op. cit.*, p. 292). Onder von Falkenhausen werden er in België tussen 27 november 1942 en 10 juli 1944 niet minder dan 240 gijzelaars neergeschoten. Een hoogtepunt bereikte die vorm van repressie tussen 12 december 1942 en 13 januari 1943 toen er 60 slachtoffers voor het executiepeloton vielen - te vergelijken met de 65 onder Grohé-Jungclaus. De cijfers voor Noord-Frankrijk in 1941-42 blijven hier buiten beschouwing. Ze zijn zwaar voor von Falkenhausen. Zie nog hierachter, p. 101.

(326) Dat is de eerst bekende van Himmlers herhaalde pogingen om te Brussel een HSSPF door Hitler benoemd te krijgen. Volgens M. Van den Wijngaert, *Het beleid van het Comité der Secretarissen-Generaal in België tijdens de bezetting 1940-1944*, Brussel, 1975, p. 145, zou Himmler reeds « vanaf 1941 » aangedrongen hebben « op de aanstelling van een HSSPF in België ». Dit feit zou, volgens de schrijver, Romsee er toe aangezet hebben « met bekwame spoed » (dat is vóór november 1941) de Belgische Rijkswacht te reorganiseren. Uit niets blijkt echter dat er een oorzakelijk verband zou bestaan tussen het beleid van Romsee vóór november 1941 en het door Van den Wijngaert aangehaalde feit. Dit laatste is niet bewezen. In het beste geval kan Van den Wijngaert zich beroepen op een verklaring van Romsee op zijn proces in 1948 (L. DE LENTDEKKER, *Het proces Romsee*, Antwerpen, 1950, p. 70 en 81). Het is daarenboven zeer de vraag of het bezettingsbestuur

zij kregen hun zin. Om dat te begrijpen moet men rekening houden met enkele gebeurtenissen in Frankrijk en hun voorgeschiedenis.

Op 9 maart 1942, na maandenlange onderhandelingen tussen onwillekeurige vertegenwoordigers van het OKW en het OKH enerzijds, Himmler en Heydrich anderzijds, trof Hitler het belangrijke besluit dat er te Parijs een HSSPF in functie zou treden bevoegd voor het bezette Frankrijk, met uitzondering wel te verstaan voor de twee departementen *Nord* en *Pas-de-Calais* die tot het ambtsgebied van von Falkenhausen behoorden⁽³²⁷⁾. Dit besluit hield rechtstreeks verband met de individuele aanslagen op Duitse militairen — een tactiek waartoe de kommunistische fractie van het verzet in Frankrijk sedert eind augustus 1941 het initiatief had genomen om de Franse publieke opinie, door de weeromstuit van de terechtstellingen, vijandiger te stemmen tegen de bezetter⁽³²⁸⁾. De door Hitler bevolen vergeldingsmaatregelen hadden 15 februari tot het ontslag van de *Militärbefehlshaber* in Frankrijk, Otto von Stülpnagel, geleid. Twee dagen later al volgde de benoeming van zijn opvolger: zijn neef Karl Heinrich von Stülpnagel. De pijnlijke ervaringen van zijn voorganger indachtig, wie de vergeldingsmaatregelen op het terrein van de politiek hadden doen belanden⁽³²⁹⁾, verlangde de nieuwe bewindsman een duidelijke afbakening van zijn verantwoordelijkheid door de scheiding van zijn militaire bevoegdheid van de politieke vraagstukken. Dat was precies waar ook Himmler en Heydrich op aanstuurden: de politie en, door de politieke politie, de politiek zaak van de SS⁽³³⁰⁾. Nog vóór de haastig benoemde nieuwe *Militärbefehlshaber* in functie kon treden trof

te Brussel en Romsee iets afwisten van Himmlers eerste poging op het hoogste niveau (die echter niet vóór november plaatsgreep). Pas in januari 1943 vernamen von Falkenhausen en Reeder, ambshalve, in nader te verklaren omstandigheden, dat de benoeming van een HSSPF te Brussel ernstig overwogen werd. Het is theoretisch niet ondenkbaar dat de *Militärverwaltung* zou gepoogd hebben druk uit te oefenen op Romsee vóór november 1941 en daarom de benoeming van een HSSPF dreigend in het vooruitzicht zou gesteld hebben. Maar het is wel denkbaar en zelfs zeer waarschijnlijk dat Romsee zich op zijn proces heeft vergist en de in januari 1943 inderdaad overwogen benoeming van een HSSPF te Brussel in 1941 situeert om zijn hervorming van de Rijkswacht te rechtvaardigen.

(327) Tekst van Hitlers dekreet (*Erlaas OKW, Wfst./Qu. Verw.*, 384/42) in BAK, R 43 II/657a. Afschrift. Zie nog IMT, XXXIV, p. 501 e.v. en het in volgende noot aangehaalde werk van Jaekel, p. 196.

(328) Over de stijging van geweld en tegengeweld in Frankrijk zomer en najaar 1941, vgl. E. JAECKEL, *Frankreich in Hitlers Europa. Die deutsche Frankreichpolitik im Zweiten Weltkrieg*, Stuttgart, 1966, p. 184 e.v. en H. UMBREIT, *Der Militärbefehlshaber in Frankreich 1940-1944*, Boppard, 1968, p. 124 e.v. De vraag naar de politieke doeltreffendheid van de tactiek der individuele aanslagen op Duitse militairen en de zware gevolgen ervan: de kollektieve terechtstelling van onschuldige gijzelaars, heeft in de geleerden en de historiografie van het Franse Verzet ontstaan gegeven aan een grondig debat. Zie o.m. H. NOGUES, *Histoire de la Résistance en France de 1940 à 1945*, II, Parijs, 1969, p. 73 e.v. en III, Parijs, 1972, p. 80 e.v. Het kommunistische standpunt in A. OUZOULIAS, *Les fils de la nuit*, Parijs, 1975, vooral p. 193-199: *Le grand débat*.

(329) Otto von Stülpnagel was niet principieel gekant tegen de terechtstelling van gijzelaars, maar wilde ze zich niet door Hitler laten dikteren. Keitel verzocht hem dringend, namens Hitler, zich niet om de politiek te bekommeren en *nur Soldat zu sein* (JAECKEL, *op. cit.*, p. 194). Vgl. nog het in noot 331 aangehaalde affidavit Keitel-Jodl van 9/10 maart 1946 volgens hetwelk Hitler verklaarde: *Die Kollaborationspolitik mache er [der Führer] mit der Botschaft, aber nicht mit der Duldsamkeit der Besatzungsmacht.* (IMT, XL, p. 389.)

(330) JAECKEL, *op. cit.*, p. 195-196.

Hitler, tegen het formele advies van OKW en OKH in ⁽³³¹⁾, op 9 maart het reeds vermelde besluit, een HSSPF voor bezet Frankrijk te benoemen. Zonder overdrijving « de diepst ingrijpende organisatorische wijziging in het Duitse bezettingsregime » in Frankrijk ⁽³³²⁾. Als de rechtstreekse vertegenwoordiger van Himmler in al zijn functies (*eine Art für Frankreich zuständiger Himmler*) ⁽³³³⁾ was de HSSPF voortaan verantwoordelijk voor de controle en de leiding van de politie (de Duitse en de Franse), de vergeldingsmaatregelen ter beteugeling van het verzet en de *Volkstumspolitik*. Drie politiek en politiek-politioneel belangrijke sectoren van het openbare leven gingen aldus voor het gevestigde bezettingsbestuur verloren: *Justiz*, *Polizei* en *Volk* werden uit het raderwerk van de *Militärverwaltung* gelicht en kwamen onder SS-leiding. De GFP verdween zogoed als volledig en haar manschappen werden overgeheveld naar de Sipo-SD die aldus tot een reusachtig apparaat uitgroeide. De *Militärverwaltung* beschikte alleen nog over een numeriek zwakke en in haar bevoegdheid beperkte *Feldgendarmarie* als uitvoeringsorgaan ⁽³³⁴⁾. Voor de functie van HSSPF viel de keuze van Hitler, op voorstel van Himmler, op *SS-Brigadeführer* Oberg, voorheen SSPF te Radom. Begin mei kwam Heydrich zelf naar Parijs om er de vertegenwoordiger van Himmler te installeren ⁽³³⁵⁾. (Men herinnere zich de reis van Heydrich naar Brussel, eind juli 1940, voor de installatie van de eerste chef van de *Sipo-SD Dienststelle* aldaar ⁽³³⁶⁾.) In de strijd om de macht in het bezette Frankrijk had de SS destijds, in de zomer van 1940, de eerste ronde verloren ⁽³³⁷⁾. In maart 1942 won zij de tweede, de beslissende. De *Militärverwaltung* bleef weliswaar overeind, maar gehalveerd daar zij politiek-politioneel nog nauwelijks een « lege doos » was.

Zulk een vaart hadden de gebeurtenissen ook in het ambtsgebied van von Falkenhausen kunnen nemen. Dat blijkt overtuigend uit het stukje voorgeschiedenis van Hitlers beslissing van 9 maart waarover het nog beschikbare (helaas schaarse!) bronnenmateriaal ons inlicht ⁽³³⁸⁾.

Reeds in de winter 1941/42, nog vóór Hitler von Brauchitsch eind

(331) Over de tegenstand van OKW en OKH zie het affidavit Keitel-Jodl van 9/10 maart 1946 te Neurenberg en het affidavit Keitel van 29 maart 1946, in IMT, XL, p. 379 e.v.

(332) JAECKEL, *op. cit.*, p. 195. Terecht beschouwt De Bouard het in functie treden van de HSSPF te Parijs, begin mei 1942, als « een kardinale datum in de geschiedenis van de Duitse repressie in Frankrijk » (DE BOUARD, *La répression allemande en France de 1940 à 1944*, in *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, april 1964, p. 64).

(333) JAECKEL, *op. cit.*, p. 196.

(334) UMBREIT, *op. cit.*, p. 112.

(335) JAECKEL, *op. cit.*, p. 197.

(336) Zie het eerste deel van deze studie in *Bijdragen*, 3, 1974, p. 27.

(337) Als vorige noot, p. 45-46.

(338) De hier volgende schets van de voorgeschiedenis van Himmlers dekreet van 9 maart 1942 voor zover het België en Noord-Frankrijk betreft, is gesteund op de twee reeds in voetnoot 331 aangehaalde affidavits van Keitel en Jodl te Neurenberg en op een blitz-telex van 16 februari 1942 van Streckenbach aan Wolff (IfZM, MA 342, 8339-8345). Streckenbach was in het RSHA de *Amtschef* van I (personeel). Wolff was als chef van het *SS-Hauptamt Persönlicher Stab des Reichsführers-SS* de rechtstreekse medewerker van Himmler. In het document ontwikkelt Streckenbach de opvattingen van Heydrich en Himmler, die hem daartoe in grote haast opdracht hadden gegeven.

december uit zijn kommando had ontzet om zelf het opperbevelhebberschap van het landleger in handen te nemen, was Himmler met zijn demarches begonnen om de *Führer* over te halen te Parijs en te Brussel een HSSPF te benoemen. Hij richtte zich niet rechtstreeks tot hem maar tot twee prominenten van wie hij wist dat zij stem in het kapittel hadden: Keitel, chef van het OKW, en Wagner, kwartiermeester-generaal in het OKH, bevoegd voor het bezetingsbestuur in gebieden onder *Militärverwaltung*. Beiden reageerden afwijzend. Toen Hitler zich de opvolging van von Brauchitsch had toegeëigend, waardoor de *Militärverwaltung* haar grondlegger en beschermer verloor, sprak Himmler de *Führer* rechtstreeks over de kwestie aan. Als *Oberbefehlshaber des Heeres* trok Hitler ze tot zich en beval hij Wagner een ontwerp-dekreet voor te bereiden met het oog op de benoeming van een HSSPF *zunächst in Frankreich*. Voor de *Reichsführer-SS* dreigde het dus mis te lopen. Otto von Stülpnagels verzoek om ontslag als *Militärbefehlshaber* te Parijs enkele weken later (15 februari 1942) schiep voor Himmler echter onverwacht de welkome gelegenheid nog eens te proberen een HSSPF ook voor België en Noord-Frankrijk benoemd te krijgen. Onderhandelingen tussen Jodl, namens het OKW, en Heydrich, namens Himmler, leidden spoedig tot de redactie van een ontwerp-dekreet dat evenwel slechts weer in de benoeming van een HSSPF te Parijs voorzag. *In extremis* trachtte Himmler van Jodl toen te bekomen dat het aangevuld werd met een artikel over de benoeming van een HSSPF te Brussel. *Die Begründung*, betoogde zijn woordvoerder, *ist einleuchtend*. Geen HSSPF in België zou hierop neerkomen dat er in de eenvormige organisatie van de politie als het ware een « wig » gedreven wordt tussen Nederland, waar er sedert mei 1940 een in funktie is, en het bezette Frankrijk, dat op het punt staat er een te krijgen. *Grundsätzliche Bedenken gegen diese Forderung können eigentlich gar nicht geltend gemacht werden*, besloot hij optimistisch ⁽³³⁹⁾.

Het viel nochtans anders uit dan Himmler en Heydrich gehoopt hadden. Hitler ondertekende op 9 maart 1942 het niet-gewijzigde ontwerp-dekreet. Tegen de benoeming van een HSSPF te Brussel moeten er dus toch bezwaren geopperd zijn. Welke invloeden gewerkt hebben om in België en Noord-Frankrijk de politie en de *Volkstumspolitik* buiten de totale greep van de SS te houden, blijft een open vraag. Het lijkt uitgesloten dat von Falkenhausen en Reeder hierbij, zij het onrechtstreeks, zouden zijn opgetreden: de *Militärverwaltungschef* zou er zeker gewag van hebben gemaakt in het uitvoerige naoorlogse relaas van zijn strijd tegen Himmler om de benoeming van een HSSPF te Brussel ⁽³⁴⁰⁾. Heeft Hitler de aanstelling van een HSSPF, naast (en tegen) von Falkenhausen, in februari-maart 1942 uitgesteld omdat de discussie op hoog niveau over

(339) Aldus Streckenbach in zijn blitz-telex aan Wolff, die dringend verzocht werd zo spoedig mogelijk Jodl te bereiken (zie vorige noot.)

(340) Voor Reeder in de hier bedoelde memorie begint de rechtstreekse confrontatie met Himmler om de benoeming van een HSSPF te Brussel pas zomer 1942.

de vestiging van een *Zivilverwaltung* in België en Noord-Frankrijk toen vastgelopen was op het feit dat hij voor de functie van *Reichskommissar* geen geschikt kandidaat kon vinden ⁽³⁴¹⁾? (Het verdwijnen van de *Militärverwaltung* en de vervanging ervan door een *Zivilverwaltung* zou automatisch tot de benoeming van een HSSPF te Brussel hebben geleid.) Men kan alleen de vraag stellen. Te Neurenberg zou Keitel in 1946 verklaren dat Himmler van de benoeming van een HSSPF te Brussel had afgezien omdat hij hoopte invloed te kunnen uitoefenen op Reeder, « die lid was van de *Allgemeine SS* » ⁽³⁴²⁾. Reeder was *SS-Ehrenführer* en de betrekkingen tussen hem en Himmler waren in de winter 1941/42 nog niet zo uiterst gespannen als een jaar later. Maar Keitels getuigenis biedt geen voldoening. Want het blijft een feit dat Himmler tot het laatste moment gepoogd heeft zijn HSSPF ook te Brussel benoemd te krijgen. Juister zou daarom zijn, mag men vermoeden, dat Himmler zich na zijn mislukking getroost heeft met de gedachte: het gaat ook wel met Reeder. (Maar daar zal hij bedrogen uitkomen.) Misschien ligt de verklaring van die mislukking eenvoudig in het feit dat Jodl en Keitel zich hebben verscholen achter een argument van bureaucratische procedure om geen nieuwe besprekingen meer aan te moeten vatten: het ontwerp-dekreet is geredigeerd, het wacht nog alleen op de handtekening van de *Führer*, het dossier blijft gesloten ⁽³⁴³⁾. Die hypotese lijkt aanvaardbaar als men bedenkt dat het OKW spontaan niets voelde voor een machtsaangroei van Himmler in een bezet gebied door benoeming van een HSSPF.

13. De achtergrond van de benoeming van Jungclaus te Brussel: de politionele toestand in België en Noord-Frankrijk

Uit wat hier voorafgaat mag men wellicht een besluit afleiden dat de datum van Jungclaus' overplaatsing naar Brussel verklaart. Wij weten dat Berger reeds medio september Kammerhofer uit Vlaanderen wilde zien verdwijnen ⁽³⁴⁴⁾. Het is aannemelijk dat Himmler pas in maart 1942 een beslissing trof omtrent het vertrek van Jungclaus uit Den Haag omdat hij intussen gewacht had op het resultaat van de onderhandelingen met het OKW over de benoeming van een HSSPF te Parijs en te Brussel. Na het teleurstellende dekreet van 9 maart had uitstel geen zin meer en kon Jungclaus naar Brussel vertrekken als de gevolmachtigde van de

(341) Op die discussie wordt nader ingegaan in deel II, hoofdstuk 2 van onze studie *Hitler en het politieke lot van België* (in voorbereiding).

(342) *Für Belgien hat Himmler deshalb verzichtet, weil der Militärverwaltungschef Reeder der Allgemeinen SS angehörte, er glaube wohl, auf diesen auch so Einfluss gewinnen zu können.* (Affidavit Keitel van 23 maart 1946. IMT, XL, p. 379.)

(343) Toen Streckenbach Jodl telefonisch meedeelde in welke zin Himmler en Heydrich verlangden het ontwerp-dekreet nog gewijzigd te zien, kreeg hij een afwijzende reactie te horen: *Jodl zeigte auch keine Neigung, die Vorverhandlungen erneut zu eröffnen und berief sich darauf, dass der durchgesprochene Entwurf ja bereits beim Feldmarschall Keitel läge ...* (Streckenbach aan Wolff, 16 februari 1942, IfZM, MA 342, 3941.)

(344) Hiervóór, p. 49.

Reichsführer-SS voor *Volksumsfragen* en (slechts) als de toekomstige HSSPF.

Het stukje voorgeschiedenis over Jungclaus' benoeming-met-beperkte-opdracht levert echter geen antwoord op de reeds opgeworpen vraag of de poging van Himmler, in *extremis* nog een HSSPF te Brussel benoemd te zien ook een politionele achtergrond had, m.a.w. of de chef van de Duitse politie de toestand in het ambtsgebied van von Falkenhausen zó dreigend geacht heeft dat hij er een argument meende in te kunnen vinden om Hitler, via Jodl en Keitel, te overreden: zonder een HSSPF te Brussel gaat het niet meer.

Uit niets blijkt dat hij naar dit argument gegrepen heeft. Er moet evenwel onmiddellijk worden aan toegevoegd dat voor de hier beschouwde periode het bronnenmateriaal jammerlijk onvolledig is. Het zou van wezenlijk belang zijn te weten hoe de Sipo-SD te Brussel aan het RSHA te Berlijn over de toestand in België en Noord-Frankrijk in de winter 1941/42 gerapporteerd heeft en hoe Himmler en Heydrich zelf die toestand hebben beoordeeld. Gering is de hoop dat de geschiedschrijver zoiets ooit achterhalen kan ⁽³⁴⁵⁾. Het is intussen niet zonder betekenis dat Himmler zijn ultieme poging van 16 februari 1942 enkel rechtvaardigt door een beroep op de noodzakelijkheid, de politie volgens een eenvormig patroon te organiseren: sedert mei 1940 een HSSPF in Nederland, straks een in Parijs, waarom geen in Brussel? Hij maakt geen gewag van een bedreiging van de openbare orde door de activiteit van het verzet. Is het gewaagd daaruit af te leiden dat voor hem die bedreiging toen in het ambtsgebied van von Falkenhausen nog niet bestond en dat zijn aandringen op de aanstelling van een HSSPF te Brussel hoofdzakelijk door politieke overwegingen was ingegeven? Beschikte de geschiedschrijver over meer bronnen terzake, dan diende hij zich niet tot het stellen van de vraag te beperken.

Het ontbreken van de Sipo-SD-verslagen mag echter geen voorwendsel zijn om niet te proberen de objektieve politionele achtergrond van Jungclaus' benoeming te Brussel te schetsen. Dat kan door het beantwoorden van twee fundamentele vragen: 1) hoe was, met betrekking tot de openbare orde en veiligheid, de toestand in België en Noord-Frankrijk voordat Jungclaus op 1 april 1942 te Brussel in dienst trad? 2) welke reputatie had *Militärbefehlshaber* von Falkenhausen toen bij hogere militaire en politieke gezagdragers als hoeder van rust en orde (*Ruhe und Ordnung*) in zijn ambtsgebied?

Voor het beantwoorden van de eerste vraag beschikt men over Reeder's opvallend nuchtere *Tätigkeitsberichte* aan het opperbevel van het landleger.

(345) Het archief van de Sipo-SD, *Dienststelle Brüssel*, schijnt tengevolge van de oorlogsomstandigheden volledig verloren te zijn gegaan. In BAK, fonds RSHA, treft men slechts vier stukken aan over België.

De toestand in België en Noord-Frankrijk aan de vooravond van de overplaatsing van Jungclaus van Den Haag naar Brussel was het resultaat van een ontwikkeling sedert het begin van de bezetting die wij hier niet in bijzonderheden hoeven te ontleden. Laten wij om te beginnen opmerken dat de Duitse aanval tegen de Sovjetunie een eerste cesuur in deze ontwikkeling betekent. Een tweede tekent zich af in het voorjaar en de zomer van 1942 toen de aanslagen op politieke kollaborateurs, eerst vooral tegen de Rexisten, later ook tegen Vlamingen, in zo'n sterke mate toenamen dat het bezettingsbestuur voor het eerst in november zijn toevlucht nam tot vergeldingsmaatregelen door de terechtstelling van gijzelaars. Wij komen daar later op terug. Vóór 22 juni 1941 blijkt de activiteit van het verzet de bezetter geen ernstige moeilijkheden te hebben bezorgd. In zijn ambtelijke verslagen beschrijft Reeder de toenemende verslechting (*Versteifung*) van de publieke opinie. Hij konstateert de « koele terughoudendheid » van de bevolking, die echter nog geen « open vijandschap » impliceert ⁽³⁴⁶⁾. Enkel om de gevolgen voor de rustverstoring van de gebrekkige levensmiddelenvoorziening maakt hij zich ten zeerste bezorgd. (Reeder denkt natuurlijk aan de materieel minder bedeeden.) Hij houdt rekening met het gevaar van hongeroproer ⁽³⁴⁷⁾. Begin april noteert hij dat het passieve verzet gegroeid is. Er zijn weliswaar nog geen aanduidingen dat het tot « een open actieve uitbarsting » zal komen. Maar dan volgt weer onmiddellijk de waarschuwendende raad : slaagt men erin een minimum aan levensmiddelen te garanderen, dan is het gevaar voor onlusten geweken ⁽³⁴⁸⁾. Dat wil nu niet zeggen dat er in von Falkenhausen ambtsgebied vóór 22 juni 1941 geen sabotage gepleegd werd.

Maar uit niets blijkt dat zij toen een ernstig gevaar voor de veiligheid geschapen zou hebben ⁽³⁴⁹⁾. Von Falkenhausen bestreed de sabotage door de plaatselijke bevolking bewakingstaken op te leggen, door het ontruimen van gebieden in de gevechtszone, vooral door het opnieuw interneren van Belgische krijgsgevangenen (in Noord-Frankrijk het interneren van een deel der weerbare bevolking) — al maatregelen die hij doeltreffender achtte dan geldboeten en het aanhouden van notabelen als gijzelaars ⁽³⁵⁰⁾. Voor 't overige wenste hij niet met de knoet te regeren ⁽³⁵¹⁾. Toen Goebbels van deze sancties kennis nam gaf hij uiting aan zijn waardering

(346) TB 13, 2 februari 1941 (T-501, 103, 948-950). In zijn TB 14, maart 1941, waarschuwt Reeder ervoor, *die besonnene Zurückhaltung* niet te verwarren *mit einer guten Stimmung* (T-501, 104, 36).

(347) TB 13, 2 februari 1941 (T-501, 103, 955).

(348) TB 15, 7 april 1941 (T-501, 104, 471). Over de enge band tussen levensmiddelenbevoorrading en rust in het bezette België zie nog TB 16, 9 mei 1941 (T-501, 104, 342) en Reeders *Jahresbericht* (T-501, 104, 713-714).

(349) Bronnenmateriaal voor de studie van de sabotage en de beteugeling ervan in T-501, filmrollen 93-96.

(350) MBBNf, KdoSt Ia, aan *Oberfeld- en Feldkommandanten*, 7 februari 1941. Overzichtelijk verslag sabotage in België en Noord-Frankrijk van juni 1940 tot januari 1941 (T-501, 94, 882-886).

(351) Aldus von Falkenhausen in een verslag aan het OKH van 25 oktober 1940 over de behandeling van de burgerlijke bevolking in het bezette gebied (T-501, 93, 679-684).

voor het « bijzonder goede instinkt » van de bewindsman die ze getroffen had ⁽³⁵²⁾.

Hoe anders ziet Reeder de toestand in de zomer van 1941! In zijn *Tätigkeitsbericht* aan het OKH van ruim twee maanden na het begin van de veldtocht in het Oosten, uit hij zijn grote bezorgdheid - en niet enkel meer om de bevoorrading met levensmiddelen ⁽³⁵³⁾. Van een gedeeltelijk berustende en afwachtede sympathie in het najaar van 1940, schrijft hij, heeft de stemming in het bezette gebied zich over een zekere graad van antipatie tot het stadium van de verborgen haat en de innerlijke vijandschap ontwikkeld ⁽³⁵⁴⁾. Als een gevolg van de sociale structuur is de spanning heviger gegroeid in Noord-Frankrijk dan in België ⁽³⁵⁵⁾. De vijandelijke propaganda werpt zich op onze moeilijkheden met de voedselvoorziening en stelt onze politiek van economische uitbuiting aan de kaak om de bevolking te doen geloven dat waar de Duitser verschijnt ellende en bitterheid hem op de voet volgen. Onze vijanden: nationalisten, kommunisten, anglofielen, exploiteren de toestand om de intussen nog « bedwongen haatstemming zoveel mogelijk tot actieve vijandschap te doen omslaan en door het vormen van terreurgroepen voor sabotage en moordaanslag te misbruiken ». Voor het eerst, besluit Reeder zijn koele ontleding van 22 september 1941, krijgt men de indruk in een vijandig bezet gebied te leven. Men zou Reeder onvolledig samenvatten indien men er niet aan toevoegde dat de kollaborateurs « als landverraders veel meer dan de bezetter door de meerderheid der bevolking gehaat, beschimpt en bedreigd worden » ⁽³⁵⁶⁾.

Wat had Reeder ertoe genoopt, in een verslag waarvan hij wist dat het ambtshalve ook Himmler onder de ogen kwam, een zo somber beeld op te hangen? Het verzet had de kans gekregen gevaarlijker toe te slaan. Daarop waren de eerste repressieve maatregelen van de bezetter gevolgd.

Het gevaar van de zenuwslopende onveiligheid voor de troep dreigde aanvankelijk vooral in de twee Noordfranse departementen. Nadat de kabelsabotage in juli in onrustwekkende mate was verergerd ⁽³⁵⁷⁾, werden er tussen 24 en 26 augustus vier Duitse militairen om het leven gebracht

(352) BOELCKE, *Kriegspropaganda 1939-1941*, Stuttgart, 1966, p. 544, 9 oktober 1940. Toen Goebbels uiting gaf aan zijn waardering wist hij nog niet dat het von Falkenhausen was die de sankties getroffen had.

(353) TB 17 over de periode 1 juni - 1 september 1941, 22 september 1941 (T-501, 105, 42-43).

(354) Vgl. P. STRUYE, *L'évolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande*, Brussel, 1945, p. 39-40: *Au fond des cœurs il n'est pas douteux qu'existe et croît un sentiment de haine... dissimulée sous le masque de l'indifférence.*

(355) Reeder had het over *Arbeiterstruktur und -qualität* in Noord-Frankrijk, die anders waren dan in België. Of zijn beoordeling van de « kwaliteit » der arbeiders verband hield met hun linkse gezindheid, moet een open vraag blijven.

(356) Als vorige noot (T-501, 105, 55). Vgl. STRUYE, *op. cit.*, p. 74: *La colère populaire est beaucoup plus violente à leur égard qu'envers l'occupant.* Zie nog noot 397.

(357) Vgl. MBBNF, KdoSt, aan de Oberfeld- en Feldkommandanten, 24 juli 1941: de kabelsabotage neemt massier toe in Noord-Frankrijk. Snellere en scherpere beteugeling is noodzakelijk. Bij herhaling moeten de verantwoordelijke bewakers onmiddellijk aangehouden en « onder strenge voorwaarden » in een concentratiekamp opgesloten worden (T-501, 94, 1158-1159).

(³⁵⁸). Von Falkenhausen reageerde prompt met zijn onheilspellende *Bekanntmachung* van de 26e: als vergelding voor niet onmiddellijk opgehelderde gewelddadige aanslagen op leden van de *Wehrmacht* zullen een aantal gijzelaars terechtgesteld worden in verhouding tot de ernst van de daad. Voor een aanslag met dodelijk gevolg zullen ten minste vijf gijzelaars met hun leven voor de dood van één Duits militair betalen. Alle politieke gevangenen worden als gijzelaars beschouwd (³⁵⁹). De bedreiging was voorlopig enkel van toepassing in de twee Noordfranse departementen. Ze verscheen op de één van de *Brüsseler Zeitung* met de ondubbelzinnig waarschuwend kommentaar: men moet hopen dat de Belgische bevolking een gelijksoortige maatregel bespaard blijft. Haar houding zal beslissend zijn (³⁶⁰).

Met de uitvaardiging van die voor de toekomst gevaarlijke maatregel was von Falkenhausen in zijn repressief optreden eigenlijk Hitler en het OKW formeel vóór. Ook met de toepassing ervan. Want de bedreiging van 26 augustus werd voor het eerst werkelijkheid op 15 september 1941, één dag vóór het beruchte OKW-dekreet aangaande de terechtstelling van gijzelaars, waar wij het verder nog over hebben (^{360a}). Op die 15de werden bij Rijsel vijf gijzelaars terechtgesteld als vergelding voor twee aanslagen op Duitse verlofgangerstreinen in de nacht van 7/8 en van 11/12 september (³⁶¹). Op te merken valt dat bij die sabotagedaden geen militairen het leven verloren hadden. Voor de bevoegde Duitse diensten stond het a priori vast dat de kommunisten schuldige verantwoordelijkheid droegen. Derhalve werden vijf vóór de feiten reeds opgesloten kommu-

(358) Twee soldaten van de *Luftwaffe* tussen Marquette en Wambrechies in de nacht van 24/25 augustus; twee officieren te Rijsel in de nacht van 25/26 augustus 1941 (T-501, 94, 1262 en T-501, 95, 2). Zie nog K. BEHLING, *Zeittafel und Materialien zur Frage des Während des 2. Weltkrieges im Befehlssbereich Belgien-Nordfrankreich durchgeführten Exekutionen*, in *I/ZM*, Proces von Falkenhausen, p. 1459-1460. In het vervolg geciteerd *Zeittafel*.

(359) *In Zukunft werden, falls die Verbrecher nicht sofort zu ermitteln sind, nach jedem tätlichen Anschlag gegen einen Angehörigen der Deutschen Wehrmacht eine der Schwere der Tat entsprechende Anzahl von Geiseln erschossen. Führt der Anschlag zum Tode des Angegriffenen, werden mindestens 5 Geiseln erschossen. Alle politischen Häftlinge gelten mit Sofortiger Wirkung als Geiseln.* (T-501, 94, 1219. *Brüsseler Zeitung*, 26 augustus 1941. *Zeittafel*, p. 1460.)

(360) *Brüsseler Zeitung*, 26 augustus 1941.

(360 a) Hierachter, p. 104 e.v.

(361) *Zeittafel*, p. 1460-1461. KTB *Kommandostab Ia*, 15 september 1941 (T-501, 93, 342). MBBNf, KdoSt/MVC, aan OKH, Gen. Qu., en Ob. West, 16 september 1942 (Proc. vF, kaft 3). Door de auditeur gedurende de instructie van zijn proces te Brussel verhoord over de omstandigheden die het uitvaardigen van zijn bekendmaking van 28 augustus 1941 verklaren, zei von Falkenhausen: *C'est à la suite d'attentats contre la Wehrmacht que l'autorité supérieure, je suppose Keitel, me fit savoir par la voie hiérarchique, qu'il fallait exécuter des otages conformément à une prescription antérieure du Führer.* (Pv. von Falkenhausen, 21 juni 1949. Proc. Can. 0919. Afschrift.) Een oppervlakig onderzoek van de data is voldoende om te besluiten dat von Falkenhausen zich vergist of opzettelijk de waarheid verdraait. Het eerste bevel betreffende de terechtstelling van gijzelaars dat von Falkenhausen langs de hiërarchische weg van Keitel ontving, dateert pas van 16 september 1941. In het beste geval kan de *Militärbefehlshaber* aanvoeren dat hij wist dat dergelijk bevel in voorbereiding was. Volgens Reeder vaardigde von Falkenhausen inderdaad zijn *Bekanntmachung* van 26 augustus uit « om de drakonische bevelen van Keitel te voorkomen » (Pv. Reeder 21 juni 1949. Proc. vF. 367).

nisten als gijzelaars geëxecuteerd ⁽³⁶²⁾. Afgezien van de cijfers stemt die redenering nagenoeg overeen, *avant la lettre*, met die van het beruchte OKW-dekreet van 16 september 1941 dat in al de bezette gebieden van toepassing verklaard werd: waar de bezetter op verzet stuit moet tot kommunistische oorsprong besloten worden; als vergelding voor het ombrengen van één Duitse soldaat, de doodstraf voor 50 à 100 kommunistische gijzelaars. Over de feitelijke toepassing van dit dekreet in het ambtgebied van von Falkenhausen handelen wij verder nog ⁽³⁶³⁾.

Terug tot de dreigende waarschuwing van 26 augustus 1941. Ongeveer drie weken later was het zover dat von Falkenhausen ze ook voor België van toepassing verklaarde.

Op 17 september 1941, 's avonds omstreeks negen uur, schoten drie onbekenden te Doornik de plaatselijke rexistenleider, advocaat Gérard, in zijn woning neer ⁽³⁶⁴⁾. Een half uur later, eveneens te Doornik, vielen nog twee Sipo-ambtenaren in burgerkleding die een Belgische *V-Mann* tegen een gewapende overval door dezelfde onbekenden poogden te beschermen. Daags tevoren was von Falkenhausen in een « zeer hoffelijk gestelde » naamloze brief gewaarschuwd: bij wijze van voorbeeld zouden enkele van die « uitdagende verraders in zwart uniform » neergeslagen worden, de Duitse politie deed er maar goed aan zich op een afstand te houden daar men tegen de *Wehrmacht* niets van plan was ⁽³⁶⁵⁾. De aanvallers (zo vernam men later) zouden vanuit Noord-Frankrijk geopereerd hebben ⁽³⁶⁶⁾. Bij *Bekanntmachung* van de 19e waarschuwde von Falkenhausen de bevolking dat er vijftientig als gijzelaars vastgehouden Doornikse burgers verantwoordelijk zouden worden gesteld (*in Anspruch genommen*) mocht de overval na tien dagen nog onopgehelderd blijven ⁽³⁶⁷⁾. In de toekomst, aldus de *Bekanntmachung* verder, zullen voor niet opgehelderde aanslagen op Duitse militairen en Duitse politieambtenaren

(362) Als vorige noot. Zie nog KTB *Kommandostab Ia*, 15 september 1941 (T-501, 93, 542). In zijn verwijzing naar de feiten die de terechtstellingen van 15 september 1941 hadden uitgelokt, maakt von Falkenhausen nergens gewag van gedode Duitse militairen.

(363) Hierachter, p. 105.

(364) De aanslag op Gérard was niet de eerste van dat soort. Vijf weken tevoren hadden dezelfde die Gérard in zijn woning neerschoten, de industrieel Schnock te Leuze om het leven gebracht (*Bekanntmachung* van von Falkenhausen van 10 november 1941 in *Brüsseler Zeitung*, 16 november 1941).

(365) Een omstandig verhaal van de gebeurtenissen in Doornik in MBBNf, KdoSt. Ia, aan OKH, Gen. Qu., 19 september 1941 (T-501, 94, 1284-1286). Zie nog TB 17 over de periode 1 juni -1 september 1941, afgesloten 22 september 1941 (T-501, 105, 55-56). In het naamloze schrijven over de kollaborateurs aan von Falkenhausen leest men: *Wir sind entschlossen, einige von ihnen niederschlagen um ein Exempel zu statuieren. Aber die Unterstützung, die diesen Individuen von der Feldgendarmarie gegeben wird, erstaunt uns und veranlasst uns, Sie darauf hinzuweisen, dass in diesem Durcheinander ein Feldgendarm leicht das Opfer eines gegen den Verräter gerichteten Ueberfalls sein könnte. Anders dan Van den Wijngaert het voorstelt (op. cit., p. 144) deden er zich in Doornik geen « wanordelijkheden » voor. Bij het incident van 17 september waren enkel de aanvallers en de slachtoffers rechtstreeks betrokken.*

(366) Antekening bespreking Goebbels-von Falkenhausen-Reeder te Berlijn, 13 november 1941, door Reeder gesteld op de 17e. *Geheime Kommandosache* (T-501, 97, 383-392, hier 390).

(367) *Brüsseler Zeitung*, 20 september 1941. *Zeittafel*, p. 1462. KTB *Kommandostab Ia*, 19 september 1941 (T-501, 93, 546).

(³⁶⁸) een aantal gijzelaars (minimum vijf voor één omgebrachte Duitser) worden terechtgesteld. « Alle politieke gevangenen in België worden met onmiddellijke inwerkstelling als gijzelaars beschouwd. » Tussen Noord-Frankrijk en België was er voortaan dus geen onderscheid meer ten aanzien van de repressie van het verzet door terechtstelling van gijzelaars. In rechte althans. Feitelijk wel.

Na de oorlog heeft von Falkenhausen, in het raam van zijn verdediging, beweerd dat zijn bekendmaking van 19 september 1941 betreffende de terechtstelling van gijzelaars geen toepassing was van het OKW-dekreet van drie dagen voordien (³⁶⁹). Het valt geredelijk aan te nemen dat hij er inderdaad « niet van weten wilde » in zijn ambtsgebied (³⁷⁰). Dat belet niet dat zijn gijzelaarspolitiek haar juridische grond vond in het volkenrecht en in de « uitdrukkelijke volmacht » hem door het OKW gegeven (³⁷¹). Men ziet overigens niet in hoe von Falkenhausen als *Militärbefehlshaber* een bevel van het OKW eenvoudig in zijn geheel had kunnen negeren. Dat zij het niet gedaan heeft blijkt voldoende uit het feit dat hij tegen het drakonische OKW-dekreet van 16 september 1941 geprotesteerd heeft — met aanmerkelijk sukses, zoals wij eveneens zullen zien.

Van de 19de september 1941 dateert een tweede bekendmaking van von Falkenhausen. Zijn beoogde « personen die op loyale wijze met de bezettende overheid samenwerken of een zodanige samenwerking aanmoedigen » — alsook hun familieleden — te beschermen tegen « daden van politiek geweld » (³⁷²). De volgende dag vaardigde von Falkenhausen nog een verordening uit met strafbepalingen tegen hen die « bewust de innerlijke vrede in gevaar brengen of storen » door bv. zwarte lijsten aan te leggen of te verspreiden, of « personen op enigerlei wijze wegens politieke redenen nadeel te berokkenen of dreigen te zullen berokkenen » (³⁷³). Bij het toesturen van die laatste twee dokumenten aan de *Oberfeld- en Feldkommandanten* bekleemtoonde Reeder dat de verordening van 20 september « niet kleinzielig » mocht worden toegepast. Hoofdzak was de leden van de met de bezetter samenwerkende groeperingen, in 't bij-

(368) In de *Bekanntmachung* van 26 augustus (toepasselijk in Noord-Frankrijk) was er enkel sprake van aanslagen op *Angehörigen der deutschen Wehrmacht*. Blijkbaar had de redakteur de Duitse politie vergeten.

(369) Proces van Falkenhausen, terechtzitting van 2 oktober 1951, p. 7 (IfZM, Proc. vF. p. 37).

(370) Als vorige noot.

(371) Vgl. de belangrijke aantekening van *Militärverwaltungsrat* von Hahn over een bespreking van de gijzelaarskwestie op 26 januari 1944 te Brussel. Aanwezig: Reeder, von Craushaar, *Militärverwaltungsvizechef*, Fridrich, idem, van Randenborg, *Militärverwaltungsoberrat* (Justiz), Apetz, idem (Polizei) en von Hahn (T-501, 97, 500-505). *Das Ansteigen der Attentate und ihr Uebergreifen auf Angehörige der Wehrmacht gab der Militärverwaltung Anlass, aufgrund der genannten (ausdrücklichen) Ermächtigung des OKW und in Anwendung des internationalen Geiselsrechts, am 19.9.1941 in der gesamten Presse bekannt zu machen, dass in Zukunft bei tätlichen Angriffen gegen Angehörige der deutschen Wehrmacht oder Polizei eine entsprechende Zahl Geiseln erschossen werden und dass alle politischen Häftlinge als Geiseln anzusehen seien.* Reeder stemde volledig in met de inhoud van de aantekening (Reeder aan von Falkenhausen, 27 januari 1944. T-501, 97, 492).

(372) *Brüsseler Zeitung*, 20 september 1941. *Verordnungsblatt*, 24 september 1941.

(373) Als vorige noot.

zonder de Vlamingen en de Walen die met het Duitse leger het bolsjevisme bestrijden, het gevoel te geven dat zij en hun verwanten door de bezetter « werkelijk beschermd worden » ⁽³⁷⁴⁾. De bescherming van de « Vlaamse minderheid » die met Duitsland sympathizeert beschouwde Reeder als « een taak van realpolitiek belang » (*eine aufgabe von realpolitischer Wichtigkeit*) ⁽³⁷⁵⁾.

Tegen de twee Noordfranse departementen is von Falkenhausen in september 1941 buitengewoon hard opgetreden vergeleken bij België. (Dat zal hij eveneens doen in maart-april 1942.) Op de eerste reeks terechtstellingen van 15 september (5 kommunisten gijzelaars) volgde er op 26 al een tweede. Er vielen toen niet minder dan twintig slachtoffers als vergelding voor vijf sabotagedaden tussen de 22e en de 26e. Men lette op de data : von Falkenhausen had hier blijkbaar, anders dan in België, grote haast. Het spreekt vanzelf dat al de terechtgestelden kommunisten waren aangezien er a priori niet aan hun kollektieve schuld te twijfelen viel ⁽³⁷⁶⁾. (Vier hadden in hun cel zelfmoord door verhangingspleegd. De zestien overige werden in de vroege ochtend van de 26e gefusilleerd ⁽³⁷⁷⁾.) Nu verdient het weer opmerking dat de sabotagedaden van eind september, evenals die van een veertiental dagen tevoren, geen mensenlevens hadden geëist ⁽³⁷⁸⁾. Men stelt vast dat er tussen 15 en 26 september in Noord-Frankrijk vijftientwintig kommunistische gijzelaars werden terechtgesteld als vergelding voor een reeks verzetsdaden waarbij geen enkele Duitser het leven had verloren.

Hoe geduldig en voorzichtig daarentegen von Falkenhausens optreden in België na de aanslagen van 17 september te Doornik ! Hier wordt niet vooruit besloten dat de daders kommunisten zijn. In de eerste helft van november kon de Duitse politie twee van de zes daders identificeren. De Doornikse gijzelaars — hun aantal was intussen tot veertig gestegen — mochten zich gelukkig prijzen : von Falkenhausen had nog geen « definitieve maatregelen » genomen ⁽³⁷⁹⁾. Zes weken na de feiten leefden zij nog en kwamen zij weer vrij ⁽³⁸⁰⁾. Men vergelijkte met Noord-Frankrijk. Juist is dat de aanslag op de Duitse Sipo-ambtenaren te Doornik niet

(374) MBBNf, MVC, volk/pol, aan Oberfeld- en Feldkommandanten, 22 september 1941 (T-501, 97, 372).

(375) TB 17 over de periode 1 juni - 1 september 1941 (T-501, 105, 56).

(376) Vgl. in *Brüsseler Zeitung* van 26 september 1941, p. 1, het ambtelijke bericht over de terechtstelling van twintig gijzelaars als vergelding voor aanslagen met springstof in Noord-Frankrijk. Het bericht vangt aan met de mededeling dat er in de nacht van 22/23 september springstof werd gestolen door een gewapende bende, *zweifelloos Kommunisten*. Ook volgens het KTB van de *Kommandostab Ia*, 25 september 1941, waren de schuldigen aan de spoorwepsabotages *zweifelloos Kommunisten* (T-501, 93, 552).

(377) KTB *Kommandostab Ia*, 26 september 1941 (T-501, 93, 553).

(378) *Brüsseler Zeitung* van 15 en 26 september 1941. Dat er geen doden gevallen waren wordt bevestigd door *Kommandostab Ia*, 25 september 1941 (T-501, 93, 552), door *Zeittafel* 22/23, 24 en 25 september 1941, p. 1465-1466 en door het in noot 361 vermelde retrospectieve verslag van von Falkenhausen aan OKH, 16 september 1942.

(379) *Brüsseler Zeitung*, 1/2 oktober, 13 en 16 november 1941.

(380) *Zeittafel*, p. 1461 onder datum 18 september 1941.

als zodanig bedoeld was, maar gericht tegen een *V-Mann* die zij, toen hij aangevallen werd, hadden pogen te beschermen. Dat was ook het antwoord dat de argwanende Heydrich uit Brussel te horen kreeg toen hij vroeg waarom er geen gijzelaars waren terechtgesteld ⁽³⁸¹⁾. Veelbetekenend is echter de door von Falkenhausen en Reeder op 13 november 1941 aan Goebbels verstrekte verklaring over het verschil in behandeling tussen België en Noord-Frankrijk. Het was « veel gemakkelijker », betoogden zij, Franse dan Belgische gijzelaars terecht te stellen. Voor Noord-Frankrijk stond het immers « vrijwel » (*ziemlich*) vast dat de daders kommunisten waren. « Veel moeilijker » was dat voor België — en wel omdat de Belgen « een sterk, op de spits gedreven rechtsgevoel hebben » en « nationalistische kringen, die voor dergelijke daden in aanmerking komen, verdeeld zijn over al de lagen van de bevolking » ⁽³⁸²⁾. Men zal zich afvragen hoe von Falkenhausen en Reeder dat zo goed konden weten. Bezaten de Fransen uit *Nord* en *Pas-de-Calais* géén ontwikkeld rechtsgevoel?

Hun talmende houding in de zaak-Doornik zoekend te rechtvaardigen voerden zij nog aan dat het « niet doenlijk » is, dadelijk na een eerste melding, zware vergeldingsmaatregelen te treffen. Het terechtstellen van Doornikse burgers zou de daders niet beroerd hebben aangezien zij vanuit Noord-Frankrijk opereerden. Het moge waar zijn dat onmiddellijke vergelding belangrijk is, « belangrijker en onontbeerlijk blijft » nochtans de opheldering van een geval — niet zozeer terwille van de gerechtigheid dan wel van het belang der bezettende macht. Het werkt immers propagandistisch gunstig wanneer een aanslag snel en volledig wordt opgehelderd nog vóór men zijn toevlucht genomen heeft tot vergelding. Dat was, beklemtoonden von Falkenhausen en Reeder, het geval met Doornik ⁽³⁸³⁾.

Bij het lezen van zo'n wijze beschouwingen ontkomt men de vraag niet: waarom heeft von Falkenhausen zich niet door diezelfde geduldige voorzichtigheid en menselijkheid laten leiden toen hij op 25 september 1941, een week na de gebeurtenissen in Doornik, overhaast en zonder voldoende bewijzen met één pennetrek over de dood van twintig Franse, kommunistische gijzelaars besliste? Een jaar na hun terechtstelling meldde de *Militärbefehlshaber* het OKH dat de daders van twee der vijf bestrafte spoorwegsabotages konden worden opgespoord. Er waren dus onschuldigen terechtgesteld. *Dieses Ergebnis ist zweifellos in hohem*

(381) Eerste verslag verhoor C. Canaris door kapitein Adams, 26 en 30 juni 1945, p. 15 (Proc. Can. 0097). P.v. Canaris 16 juni 1946 (Proc. Can. 0821).

(382) Als noot 366 (T-501, 388-389). Op grond van een niet nader bekend verslag over het onderhoud Goebbels-von Falkenhausen-Reeder beweert Van Roon dat de minister de *Militärbefehlshaber* « lafheid » in zijn gijzelaarspolitiek in België verweten zou hebben (G. VAN ROON, *Graf Moltke als Völkerrechtler im OKW*, in *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, XVII, 1970, p. 55). De schrijver deelt niets mee omtrent het verslag (van wie? aan wie? datum? Waar bewaard?).

(383) Als vorige noot.

Masse unbefriedigend, schreef hij ⁽³⁸⁴⁾. Het lag hem wellicht zwaar op het hart, mag men veronderstellen.

De toestand in het bezette gebied kan men gedeeltelijk ook afleiden uit de door het bezettingsbestuur genomen repressieve maatregelen. Begin oktober 1941 zag von Falkenhausen zich genoodzaakt een nieuwe reeks dreigende bekendmakingen en verordeningen uit te vaardigen; ze verschenen in de *Brüsseler Zeitung* onder de kop: « Ernstige waarschuwing voor verdere onbezonnenheden » ⁽³⁸⁵⁾. Voortaan « onverbiddelijk in beginsel de doodstraf in al de door de wet voorziene gevallen », meer bepaald wegens ongeoorloofd wapenbezit, spionage, sabotage, gewelddaden tegen de *Wehrmacht*, en de leden daarvan, poging tot dienstneming in een vijandelijk leger. De bekendmaking van 19 september — gijzelaars zullen met hun leven betalen voor dodelijke aanslagen op Duitse militairen — werd ook van toepassing verklaard in geval van het in brand steken van graanschuren en graanhokken.

Von Falkenhausen was niet gerust over de ontwikkeling in zijn ambtsgebied. Getuige zijn ernstige en bewogen waarschuwing aan de in het OKH voor de propaganda verantwoordelijke officier, kolonel von Wedel ⁽³⁸⁶⁾. België, aldus de militaire bevelhebber, wordt in geen enkel opzicht ontzien en het wordt niets gegund. Verbazend is dat in dit land, waar de herinnering aan 1914-1918 nog zo levendig is, de veiligheid van de troepen vooralsnog niet ernstig wordt bedreigd. Blijft het echter zo, dat « een arbeidzaam volk dat zich naar de oorlogsomstandigheden schikt, slechter en meedogenlozer dan andere bezette gebieden behandeld wordt », dan kunnen, om fysische en psychologische redenen, onlusten, stakingen, scherpe daling van de arbeidsprestatie niet uitblijven. Dan zal het ook gedaan zijn met de bereidheid tot samenwerking van de ambtenaren.

Veelbetekend voor de gevolgen van de reeds gespannen toestand in België begin oktober 1941 is het klagen van de *Militärverwaltung*, van de *Abwehr* en van de Sipo over het gebrek aan cellen en personeel in de beschikbare Belgische gevangenissen ⁽³⁸⁷⁾.

De eerste sabotagedaden die de bezetter tot zware sankties dwongen deden zich voor in het Luikse in oktober-november: negentig krijgsgesvangenen uit de omgeving verloren opnieuw hun vrijheid; als vergelding voor economische sabotage zouden desnoods ook gijzelaars aangehouden worden (met al de gevolgen daarvan); om de Luikse bevolking onder

(384) MBBNf, KdoSt Ia, MVC, aan OKH, Gen. Qu., en aan Ob. West, 16 september 1942, geheim (MGB, Proc. vF, kaft 3). J. Gotovitch vestigde onze aandacht op dit document waarvoor hier onze dankbetuiging.

(385) *Brüsseler Zeitung*, 1/2 oktober 1941.

(386) MBBNf, KdoSt Ia, aan *Wehrmachtpropaganda*, 3 oktober 1941 (T-301, 94, 1316-1317). Het schrijven van von Falkenhausen was het antwoord op een vraag van von Wedel (KTB *Kommandostab Ia*, 3 oktober 1941. T-301, 93, 560).

(387) Aantekening bespreking 10 oktober 1941 over de beschikbare gevangenissen in België, in *Die Straforganisation in Belgien* (Proc. vF, 2307 en 2308).

druk te zetten werd voorwaardelijk de terechtstelling uitgesteld van zes Belgen die reeds wegens aanslagen met springstof door de krijgsraad te Luik waren veroordeeld ⁽³⁸⁸⁾ — een maatregel waarvan Reeder veel verwachtte, temeer omdat verwanten van de voorwaardelijk begenadigden en ook de krijgsgevangenen vanuit de citadel een oproep tot de Luikse bevolking hadden gericht ⁽³⁸⁹⁾. Twee aanslagen op Duitse militairen volgden te Brussel in de eerste helft van december. Gelukkig voor de gijzelaars kon de daderes bij de tweede aanslag aangehouden worden (een Russin, die spoedig werd geëxecuteerd) ⁽³⁹⁰⁾. 15 december: nieuw geval van zware economische sabotage te Luik. De volgende dag aanslag met springstof te Brussel tegen een Duits wachtlokaal en sabotage van transformatoren te Vilvoorde. De bedreiging volgde onmiddellijk: zijn de daders op 27, 12 uur, niet bekend, dan zullen reeds ter dood veroordeelde Belgen terechtgesteld worden ⁽³⁹¹⁾. Een oproep van de sekretarissen-generaal Romsée en Schuind tot de bevolking, impliciet tot de daders of andere verantwoordelijke personen, mocht niet baten ⁽³⁹²⁾. De kranten van 29 december publiceerden de nare bekendmaking van von Falkenhausen over vijf terechtstellingen de dag voordien, drie te Brussel en twee te Luik. Het ging niet om echte gijzelaars maar om rechterlijk ter dood veroordeelden die voorwaardelijk begenadigd waren of op het punt stonden het te worden ⁽³⁹³⁾.

Deze voorlopig nog geïsoleerde maar voor de toekomst onheilspellende feiten moet men onder ogen zien bij de lektuur van Reeders *Tätigkeitsbericht* over de toestand in het najaar van 1941. Hij waarschuwt uitdrukkelijk, geen verkeerde besluiten te trekken uit de schijnbare rust en orde in het geheel van het ambstgebied. « De bezonnenheid van de bevolking is niet de uiting van een daaraan beantwoordende gunstige stemming. Integendeel, de rustige houding is opvallend in weerwil van de steeds ongunstiger stemming. » ⁽³⁹⁴⁾

Wat Reeder, te oordelen naar de inhoud van dit deel van zijn verslag, hoofdzakelijk bekommert is het vraagstuk van de vergeldingsmaatregelen

(388) *Brüsseler Zeitung*, 25 november 1941. KTB *Kriegstagebuch Ia*, passim.

(389) Reeder aan von Falkenhausen, 12 december 1941 (T-501, 97, 404-405). Oproep in de krant *La Légia* van 5 december 1941 onder de kop *Un appel des enfants et femmes de condamnés à mort* (T-501, 97, 406).

(390) *Brüsseler Zeitung*, 9 en 17 december 1941. Het ging om Matina Maroutaëff, die sedert veertien jaar in België verbleef.

(391) KTB *Kommandostab Ia*, 15 en 16 december 1941 (T-501, 93, 633-634). *Zeittafel*, p. 1467. 1468.

(392) *Volk en Staat*, 19 december 1941.

(393) *Brüsseler Zeitung*, 29 december 1941. Onder de terechtgestelden van 28 december 1941 te Luik bevond zich notaris Coëme uit Tilleur. Koningin Elisabeth had voor hem ten beste gesproken bij kolonel Kiewitz, de adjudant van Hitler bij koning Leopold III (in feite zijn bewaker). Kiewitz antwoordde 9 september dat de kans op genade gering was. *Ich darf hierbei noch erwähnen, dass in letzter Zeit eine Welle von Sabotageakten über das Land geht, so dass die ursprünglich weitherzige Haltung der Besatzungsbehörde in solchen Fällen - auch im Interesse der belgischen Bevölkerung selbst - auf die Dauer nicht mehr vertretbar erscheint.* (T-501, 97, 40-41.)

(394) TB 18 over de periode 1 september - 1 december 1941, afgesloten 21 december 1941 (T-501, 105, 281-282).

in de bezette gebieden van West-Europa « een moeilijk fundamenteel vraagstuk », schrijft hij. (Was een mensenleven minder waard in Oost-Europa?) Represailles, zo zegt hij, hebben slechts zin zo zij de kring van de vermoedelijke daders treffen. Men moet vooral vermijden overhaast te werk te gaan. Krachtig optreden is zeker « noodzakelijk » maar tevens moeilijk wanneer men zich niet wil laten uitdagen tot weerwraakmaatregelen zonder einde waarvan de negatieve gevolgen niet in verhouding staan tot het waarschijnlijke sukses en die trouwens spoedig effectloos worden. (Zo dacht ook von Falkenhausen, maar blijkbaar vergat hij dat toen in 1941/42, in Noord-Frankrijk, het leven van kommunistische gijzelaars op het spel stond ⁽³⁹⁵⁾.) Doeltreffend acht Reeder de voorwaardelijk verdaagde terechtstellingen omdat de uitwerking daarvan op de bevolking groter is dan de bekendmaking kortweg van het neerschieten van enkele gijzelaars.

Het is voelbaar: von Falkenhausen en Reeder deinzen terug voor de politiek en economisch gevaarlijke gevolgen van de terechtstelling van gijzelaars in België. Nuchter houdt de *Militärverwaltungschef* rekening met de waarschijnlijke toeneming van sabotage en aanslagen ⁽³⁹⁶⁾. Waar het dan op aan zal komen is niet gijzelaars te fusilleren, maar de daders « geestelijk en materieel te isoleren ». Dat kan, meent hij. De innerlijke solidariteit tussen de bevolking en de momenteel numeriek beperkte terreurgroepen is nog geen feit ⁽³⁹⁷⁾. Maar, zo vreest hij, ze wordt in de hand gewerkt door de economische toestand (een gevolg van de Duitse uitbuitingspolitiek, die hij veroordeelt) en de ellendige voedselvoorziening. Andere bekommernis: de Duitse politie is door het afvloeien van manschappen naar het oorlogstoneel in het Oosten zo verzwakt dat Reeder ze kwantitatief en kwalitatief niet meer opgewassen acht tegen de te verwachten *Zuspitzung der Lage*.

Dezelfde thema's vindt men ontwikkeld in Reeder's verslag van medio maart 1942 over de toestand sedert het begin van het jaar ⁽³⁹⁸⁾. *Durchaus zufriedenstellend*, stelt hij ongenueanceerd vast. Er is immers een zware schaduwzijde: het stijgende aantal springstofaanslagen, waarvan ettelijke met dodelijk gevolg, op kollaborateurs, vooral rexisten ⁽³⁹⁹⁾. Von Falken-

(395) MBBNf, KdoSt Ia, aan OKH, Gen. Qu., 30 november 1941 (T-501, 105, 285-289). Von Falkenhausen legt een lijst voor van ongegrond bevonden meldingen over aanslagen op militairen. Hij besluit dat uiterste voorzichtigheid geboden is alvorens tot vergelding over te gaan. Vergelding moet afschrikken, mag niet afstompen.

(396) Als noot 394 (T-501, 105, 292).

(397) Vgl. STRUYE, op. cit., p. 79: *On peut tenir pour acquis que l'opinion publique n'approuve pas ces recours à la violence... Elle paraît cependant peu disposée à faciliter la recherche des coupables*. Struye noteert dat in zijn verslag « na twintig maanden bezetting », dat hij 15 februari afsluit. Het verslag van Reeder dateert van 21 december 1941. Er zou een interessante vergelijking te maken zijn tussen de ontleding van de publieke opinie in bezet België door Struye enerzijds, door Reeder anderzijds. Het parallelisme is dikwijls treffend.

(398) *Allgemeine Uebersicht für die Zeit vom 1. Dezember 1941 - 15 März 1942* (T-501, 105, 537).

(399) Op 10 maart 1942 aanslag met springstof te Brussel op een kontingent naar het Oostfront vertrekkende Waalse vrijwilligers. Als vorige noot (T-501, 105, 539). KTB Kommandostab Ia, 12 maart 1942 (T-501, 93, 721). *Brüsseler Zeitung*, 14 maart 1942.

hausen reageerde met de bekendmaking dat ter vergelding vijftig kommunisten « naar het Oosten » waren weggevoerd en in 't vervolg de schuldigen aan aanslagen met springstof die « op gemene wijze mensenlevens in gevaar brengen », aan de galg zouden sterven ⁽⁴⁰⁰⁾. Tekenend voor de groeiende spanning in maart was de nieuwe « ernstige waarschuwing » van de *Militärbefehlshaber* : wie steun aan de vijand verleent staat principieel de doodstraf te wachten. « De oorlog eist hardheid. » ⁽⁴⁰¹⁾ De verergerende sabotage dwong het bezettingsbestuur er dan ook toe de samenwerking tussen gespecialiseerde officieren in de *Kommandanturen* en de *Abwehr* doeltreffend te organiseren ⁽⁴⁰²⁾. Merkwaardig is Reeders kommentaar bij de suksessen van de Duitse politie. Hij weet dat ze maar tijdelijk effect sorteren. Essentieel voor hem is dat het « daaróm in België nog niet noodzakelijk » was gijzelaars terecht te stellen. Want hij denkt aan de gevolgen : het omslaan van de passieve weerstand van een groot deel der bevolking tot actief verzet. De ervaringen van Wereldoorlog I leren dat de bezetter slechts met militaire machtsmiddelen en « een zeer grote inzet » van Duitse ambtenaren de aldus geschapen toestand had kunnen bedwingen. Daarom, doeltreffender dan het terechtstellen van gijzelaars blijft de versterking van de Duitse politie en het reorganiseren van de Belgische, meer bepaald de gerechtelijke politie — met dien verstande dat de GFP en de Sipo-SD « professioneel de Belgische executieve organen overtreffen en zich niet om de tuin laten leiden » ⁽⁴⁰³⁾. De lezer begrijpt het zo, dat Reeder geen reden had om zich over de samenwerking tussen Duitse en Belgische politie te verheugen.

Reeders vooruitzicht omtrent het geringe blijvende resultaat van de suksessen der Duitse politie kwam uit. Uitgeroeide haarden van actief verzet onder de vorm van sabotage en aanslagen werden spoedig door nieuwe vervangen. Eind maart en in april 1942 dreigde het gevaar opnieuw uit de twee Noordfranse departementen. Nog harder dan in september 1941 sloeg von Falkenhausen terug.

Dit zijn de feiten ⁽⁴⁰⁴⁾.

(400) Bekendmaking van von Falkenhausen, 13 maart 1942 in *Brüsseler Zeitung*, 14 maart 1942 en T-501, 95, 127.

(401) *Volk en Staat*, 17 maart 1942. *Brüsseler Zeitung* van dezelfde datum : *Keine Milde bei Unterstützung des Feindes*. De kranten van dezelfde dag publiceerden de verordening van von Falkenhausen houdende strafbepalingen (in beginsel de doodstraf) tegen het vervalsen van levensmiddelenzegels en -bevoorradingsbonnen.

(402) MBBNf, KdoSt, aan *Oberfeld- en Feldkommandanten*, 1 april 1942 (T-501, 95, 161).

(403) Als noot 398 (T-501, 105, 542).

(404) Het relaas van de feiten is gesteund op de reeds herhaaldelijk geciteerde *Zeittafel* (IfZM, *Proces von Falkenhausen*, hier p. 1475-1477), het *Kriegstagebuch* van de *Kommandostab Ia* (T-501, 93, 741 e.v.) en het verslag van von Falkenhausen aan het OKH van 16 september 1942, bijlage betr. de terechtstelling van gijzelaars van 15 september 1941 tot 30 april 1942 (Proc. vF., kaft 3). De eerste twee vermelde bronnen raadplege men onder de data van de feiten. Indien deze laatste nog in andere bronnen ter sprake komen wordt er hier zo volledig mogelijk naar verwezen.

In de nacht van 25 op 26 maart 1942, zeven spoorwegaansabotages in de streek Atrecht-Douai-Lens. Een soldaat dodelijk gewond bij een poging tot wegnemen van een springtuig ⁽⁴⁰⁵⁾. 27 maart : bekendmaking van von Falkenhausen : vijf kommunistische gijzelaars zullen worden terechtgesteld indien de daders niet binnen drie dagen zijn aangehouden. Vijftien zullen volgen en honderd weggevoerd indien na verloop van tien dagen de daders nog spoorloos zijn ⁽⁴⁰⁶⁾. 31 maart : terechtstelling van vijf kommunistische gijzelaars als eerste vergelding voor de spoorwegaanslagen ⁽⁴⁰⁷⁾.

Nog vóór de tweede vergelding slaat het verzet weer toe. 9 april : onbekenden werpen een springtuig in een kantine van de *Wehrmacht* bij Bruay. Twee soldaten niet levensgevaarlijk gewond. De bezetter reageert met een grootscheepse *Verhaftungsaktion* en kondigt de terechtstelling van minimum tien gijzelaars aan ⁽⁴⁰⁸⁾. 11 april : bij een overval in de buurt van Lens wordt een schildwacht gedood, een tweede zwaar gewond. Twintig gijzelaars zullen terechtgesteld worden op 14 april. Nog dertig zullen volgen indien na verloop van een week de overval onopgehelderd blijft ⁽⁴⁰⁹⁾.

14 april : vijftien gijzelaars terechtgesteld als tweede vergelding voor de spoorwegaansabotages van 25/26 maart ⁽⁴¹⁰⁾. Diezelfde dag verschijnen nog twintig gijzelaars voor het executiepeloton ter vergelding voor de overvallen in Bruay en Lens (9 en 11 april) ⁽⁴¹¹⁾. De op 11 april in het vooruitzicht gestelde terechtstelling van nog dertig gijzelaars ter vergelding voor de overval bij Lens, werd « uitgesteld » daar de politie sedert 1 mei de daders op het spoor was ⁽⁴¹²⁾.

20 april : soldaat eerste klasse Hartmann door onbekenden in de buurt van het station te Rijsel neergeschoten ⁽⁴¹³⁾. 30 april : terechtstelling van tien personen als vergelding voor de moord op Hartman, nl. « vijf gijzelaars en vijf personen uit de kring van de vermoedelijke dader (pooiers) » ⁽⁴¹⁴⁾. De bedreiging, na verloop van tien dagen nog twintig gijzelaars en vijf personen uit de kring van de vermoedelijke dader in mei de dader kon aanhouden ⁽⁴¹⁵⁾.

(405) MBBNf, KdoSt Ia, aan o.m. OKH, Gen. Qu., en Ob. West, 26 en 27 maart 1942 (T-501, 95, 147 en 154). MBBNf, KdoSt Ia, aan Ob. West 28 maart 1942 : overzicht van de gebeurtenissen van 22 tot 28 maart 1942 (T-501, 95, 157).

(406) MBBNf, KdoSt Ia, aan o.m. OKH, Gen. Qu., en Ob. West, 27 maart 1942 (T-501, 95, 154). Zie nog *Zeittafel*, p. 1476.

(407) MBBNf, KdoSt Ia, aan Ob. West, 4 april 1942 : overzicht van de gebeurtenissen van 29 maart tot 4 april 1942 (T-501, 95, 272).

(408) MBBNf, KdoSt/MVC, aan OKH, 7 mei 1942. Verslag over de toestand in maart en april 1942, bijlage (T-501, 95, 272).

(409) Als vorige noot.

(410) Vooruitlopend op de gebeurtenissen noteert de redakteur van het *Kriegstagebuch, Kommandostab Ia*, reeds onder datum 12 april 1942 : *Die im Fernschreiben Ia Nr. 925/42 geb. vom 27.3.42 beabsichtigte Erschiessung von 20 Kommunisten ist am 14.4.42 beendet.* (T-501, 93, 752.) Er waren reeds vijf gijzelaars terechtgesteld op 31 maart. Met de terechtstelling van in totaal twintig was inderdaad op 27 februari en 31 maart bedreigd. Zie nog *Zeittafel*, p. 1476, 14 april 1942 : *Erschiessung der 15 mit Avis vom 31.3.1942 angedrohten Personen.*

(411) MBBNf KdoSt/MVC, aan OKH, Gen. Qu., 7 mei 1942. Verslag over maart-april 1942 (T-501, 95, 272). Zie nog *Zeittafel*, p. 1476, 14 april 1942 : *Erschiessung der 15 mit Avis vom 31.3.1942 angedrohten Personen wegen der Attentate und Sabotagen vom 9. [Bruay] und 11.4.42 [Lens]. Oertliche Bekanntmachung der Erschiessung vom gleichen Tage.*

(412) Als in vorige noot aangehaald verslag van 7 mei 1942.

(413) KTB *Kommandostab Ia*, 21 april 1942 (T-501, 93, 761). MBBNf, KdoSt/MVC, aan OKH, Gen. Qu., 7 mei 1942. Verslag over maart-april 1942 (T-501, 95, 273).

(414) MBBNf, KdoSt Ia, aan o.m. Ob. West, 3 mei 1942 : overzicht van de gebeurtenissen van 26 april tot 2 mei 1942 (T-501, 95, 251). MBBNf, KdoSt/MVC, aan OKH, Gen. Qu., 7 mei 1942, verslag over maart-april 1942 (T-501, 95, 273).

(415) MBBNf, KdoSt Ia, aan o.m. Ob. West, 23 mei 1942 : overzicht van de gebeurtenissen van 17 tot 23 mei 1942 (T-501, 95, 298-299).

Een zware balans voor Noord-Frankrijk. Tussen 15 en 26 september 1941 werden er vijftientwintig kommunistische gijzelaars terechtgesteld als vergelding voor verzetsdaden die géén mensenlevens hadden gekost. Van 31 maart tot 14 april 1942 vielen er nog veertig gijzelaars als vergelding voor verzetsdaden ten gevolge waarvan één Duitse militair gedood en twee dodelijk gekwetst werden. Op 30 april werden er weer tien personen gefusilleerd als weerwraak voor de moord op één Duitse militair. Tussen 15 september 1941 en 30 april 1942 vielen er dus in Noord-Frankrijk vijfenzeventig kommunistische gijzelaars ter vergelding voor verzetsdaden waarbij twee Duitse militairen waren omgebracht en drie levensgevaarlijk gewond.

Het heeft weinig gescheeld of de lange lijst was met enkele tientallen nog wat langer geweest. Men herinnere zich de overval bij Lens en de moord op Hartmann. Had de politie de daders niet tijdig ontdekt, nadat er nb. al dertig gijzelaars waren terechtgesteld, dan zouden er in april 1941 alleen al en voor die twee feiten wellicht vijftig slachtoffers meer gevallen zijn. Intussen waren begin maart nog tien kommunistische gijzelaars op het nippertje aan het executiepeloton ontsnapt. Datum en uur van de executie waren al vastgesteld: 9 maart, 17 u. 30. Zij zouden boeten voor de onopgehelderde moord op een *Nachrichtenhelferin* te Rijsel. Enkele uren vóór het fatale moment kon de Franse politie de dader, een jongen van zestien en een half jaar, identificeren ⁽⁴¹⁶⁾.

Over het terechtstellen van gijzelaars in België hebben von Falkenhausen en Reeder gedurende de hier beschouwde periode lang en zwaar getobd — een houding die hun, in de gegeven omstandigheden, tot eer strekt zelfs indien zij maar aan de politiek en economisch schadelijke gevolgen van de terechtstellingen zouden hebben gedacht. Men moet daarentegen vaststellen dat zij nooit uiting hebben gegeven aan enige bezorgdheid toen kommunistische gijzelaars in Noord-Frankrijk aan de beurt kwamen. Uitvoerige en zinrijke beschouwingen leest men over de te vrezen gevolgen van het terechtstellen van gijzelaars in België. De executie van vijftig kommunistische gijzelaars in Noord-Frankrijk tussen 31 maart en 30 april 1941 wordt met één zinnetje afgedaan: *in Nord-frankreich wurden 50 kommunistische Geiseln erschossen* en die intimidatie heeft kalmerend gewerkt ⁽⁴¹⁷⁾. Op zijn proces te Brussel verklaarde von Falkenhausen dat er veertien maanden verlopen waren tussen zijn bedreiging gijzelaars terecht te stellen en de eerste executie, dat Hitler en het OKW herhaaldelijk druk hadden uitgeoefend en dat een officier hem telefonisch had meegedeeld dat de *Führer* het met zulk een beleid

(416) KTB, *Kommandostab Ia*, 25 februari, 7 en 9 maart 1942 (T-501, 93, 706, 716 en 718).

(417) TB 20 over de periode 15 maart - 1 juni 1942 (T-501, 105, 798).

niet eens was ⁽⁴¹⁸⁾. Dat is juist — voor België ⁽⁴¹⁹⁾. Het ambtsgebied van von Falkenhausen strekte zich echter ook uit over de twee Noordfranse departementen waar zijn gijzelaarspolitiek van september 1941 tot april 1942 vijfenzeventig kommunisten het leven heeft gekost ^(419a). Het is wellicht minder bekend dat Hitler, geïnformeerd over het optreden van de *Militärbefehlshaber* tegen de kommunisten in Noord-Frankrijk, uiting gaf aan zijn « grootste tevredenheid ». De *Führer* beschouwde de getroffen maatregelen als « wijs en doeltreffend » ⁽⁴²⁰⁾. (Dat was onmiddellijk na het terechtstellen op 14 april 1942 van vijfendertig gijzelaars.) Een vergiftigd geschenk voor von Falkenhausen waarover Reeder, jaren later, gedurende de instructie van zijn proces, een tikje schamper zou verklaren dat hij er helemaal niets toe bijgedragen had, Hitler tevredenheid te schenken ⁽⁴²¹⁾.

Het historisch beeld van von Falkenhausen, als *Militärbefehlshaber* bezorgd om het leven van gijzelaars, heeft een korrektie nodig wanneer men ook met zijn gijzelaarspolitiek in Noord-Frankrijk 1941-42 rekening houdt. Maar zelfs voor België is niet alles gezegd als men vaststelt dat de terechtstellingen zich tot « afzonderlijke gevallen » beperkten ⁽⁴²²⁾. Er waren er tussen 27 november 1942 en 10 juli 1944 niet minder dan achttien met tweehonderdveertig slachtoffers ⁽⁴²³⁾ — een vraagstuk waarop wij in het vervolg van deze studie nog nader ingaan.

Intussen is de vraag gerechtvaardigd: waarom heeft von Falkenhausen het eigenlijk nodig geacht naar het uiterste middel te grijpen? Waarom heeft hij, eerst in Noord-Frankrijk en later in België, in totaal ruim driehonderd gijzelaars doen terechtstellen? Die vraag dringt zich op na de lektuur van von Falkenhausens gedenkschriften. Wie uit de talrijke terechtstellingen van gijzelaars het besluit trekt dat het verzet

(418) Proces von Falkenhausen, zitting van 2 oktober 1950, p. 7 (IfZM, Proc. vF., p. 37).

(419) De waarschuwing van von Falkenhausen aangaande de terechtstelling van gijzelaars in België dateert van 19 september 1941 (hiervóór, p. 92); de eerste terechtstelling van gijzelaars in de zin zoals door von Falkenhausen bedoeld, dateert van 27 november 1942.

(419 a) Gedurende de instructie van zijn proces verklaarde von Falkenhausen: *Je tiens à préciser que je ne faisais aucune différence entre la Belgique et le Nord de la France dans ma façon de gouverner les régions et je ne m'inquiétais pas de connaître le lieu où se posait le problème; c'était la matière qui m'intéressait... Il serait absolument faux de prétendre que j'ai pratiqué une politique différente en Belgique et dans le Nord de la France. Mes méthodes, mes buts et les moyens employés furent absolument identiques d'un côté comme de l'autre.* (Pv. vF. 21 maart 1949. Proc. vF. 213.) Voor de periode augustus 1941 - april 1942 spreken de feiten en de cijfers een duidelijke taal: ten opzichte van België oefende von Falkenhausen een lofwaardig geduld (zelfs tot eind november 1942), tegen Noord-Frankrijk trad hij onmiddellijk uiterst streng op.

(420) Vgl. KTB Kommandostab Ia: *Der Generalquartiermeister teilte dem Chef des Generalstabes fernmündlich mit, dass die in Nordfrankreich getroffenen Massnahmen des Militärbefehlshabers gegen Sabotageakte und Ueberfälle am 16.2.42 dem Führer vorgetragen worden sind. Der Führer hat daraufhin seiner grössten Befriedigung über die klugen und zweckmässigen Anordnungen Ausdruck gegeben.* (T-501, 93, 758.) De Chef des Generalstabes waarvan sprake is slechts von Harbou, in werkelijkheid Chef des Kommandostabes onder von Falkenhausen.

(421) Pv. Reeder 22 december 1949, p. 6 (Proc. vF. 1744).

(422) Aldus, ten onrechte, VAN ROON, *aang. art.*, p. 55.

(423) Vonnis in de zaak-von Falkenhausen, 9 maart 1951.

toch moet blijk gegeven hebben van een door de bezetter gevaarlijk geachte aktiviteit, komt bedrogen uit. Hij zal van von Falkenhausen zelf vernemen dat het verzet in België en Noord-Frankrijk « nooit iets betekend heeft » en dat indien sprake kan zijn van verzet in die gebieden, *bij de man is « die het sterkst verzet heeft geboden »* ⁽⁴²⁴⁾. Wij laten de tweede bewering onbesproken. De vraag door de eerste uitgelokt blijft: waarom, bij een zo onbeduidend verzet zo veel terechtgestelde gijzelaars? De gewezen militaire bevelhebber had zich kunnen herinneren hoe hijzelf, begin oktober 1943, aan het OKH hoogst alarmerend de toestand in zijn ambtsgebied beschreven had — een toestand die rechtstreeks het gevolg was van de aktiviteit van het verzet ⁽⁴²⁵⁾.

14. De achtergrond van de benoeming van Jungclaus te Brussel: de anti-repressieve faam van von Falkenhausen.

De schets van de politionele toestand in het ambtsgebied van von Falkenhausen vóór de overplaatsing van Jungclaus van Den Haag naar Brussel heeft ons intussen een paar weken vooruit doen lopen op de datum van die overplaatsing zelf: 1 april 1942. Zodoende hebben wij ons onderwerp nochtans niet uit het oog verloren. Met de vermelding van Hitlers gunstige beoordeling van von Falkenhausens harde toeslaan in Noord-Frankrijk raakten wij immers al de tweede vraag aan die wij ons voorgesteld hadden te beantwoorden: welke reputatie genoot von Falkenhausen bij zijn overheid als hoeder van rust en orde in zijn ambtsgebied? Hierbij enkel rekening te houden met Hitlers kompliment van 16 april 1942 zou eenzijdig en oneerlijk zijn.

Von Falkenhausens reputatie was het rechtstreeks gevolg van zijn repressieve optreden. Om het te leren kennen moeten wij tot september 1941 teruggaan. Terloops hebben wij al melding gemaakt ⁽⁴²⁶⁾ van Hitlers beruchte dekreet van de zestiende: in al de bezette gebieden zullen als vergelding voor onopgehelderde opstandige daden tegen de bezetter uitsluitend kommunistische gijzelaars worden terechtgesteld in

(424) A. VON FALKENHAUSEN, *Mémoires d'outre-guerre. Comment j'ai gouverné la Belgique de 1940 à 1944 (Extraits)*, Brussel, 1974, p. 198 en 202. Volgens een mededeling op het titelblad gaat het om *textes présentés* door J. Gérard, een publicist. Waarin die « presentatie » mag bestaan, verneemt de belangstellende lezer niet. De keuze van de gepubliceerde uittreksels is het werk van Ph. Dasnoy (*Avertissement*, p. 9). Gérard schreef géén woord ter inleiding, hij waagde zich evenmin aan de redaktie van een voemoot.

(425) *Die Sabotagen und Bandenüberfälle haben eine starke Steigerung erfahren und ein Ausmass angenommen, das die Sicherheit des Befehlsbereiches ernstlich gefährdet... Die Wirtschaft ist ernstlich gefährdet durch Eisenbahnsabotagen, Bremslauchdurchschneidungen, zeitweise Trockenlegung von Kanälen durch Sprengung von Schleusen, Anstecken der Ernte...* (von Falkenhausen aan OKH, 7 oktober 1943. *Zeittafel*, p. 1509). von Falkenhausen kon over dit stuk beschikken toen hij, na de oorlog, in de gevangenis zijn gedenkschriften redigeerde en zijn verdediging voorbereidde.

(426) Hier vóór, p. 91.

de verhouding van 50 à 100 voor één omgebrachte Duitse militair ⁽⁴²⁷⁾. De militaire bezettingsautoriteiten werd op het hart gedrukt — indien die uitdrukking hier past — zich geen zorg te maken om de gevolgen van hard optreden.

Het zou al te eenvoudig zijn zich voor te stellen dat Hitler slechts bevelen had uit te vaardigen om militaire bevelhebbers in de bezette gebieden tot stilzwijgen en kadavergehoorzaamheid te dwingen. Aangaande de toepassing van het OKW-dekreet van 16 september 1941 was dat zeker niet het geval met von Falkenhausen en Otto von Stülpnagel (deze laatste *Militärbefehlshaber* in Frankrijk). Dadelijk na ontvangst van het dekreet richtten zij zich elk afzonderlijk tot hun rechtstreekse hiërarchische overheid, de kwartiermeester-generaal in het OKH. Het door von Harbou, chef van de *Kommandostab* te Brussel, in samenwerking met Reeder voorbereide en opgestelde verslag van von Falkenhausen was een vertoog (eigenlijk een protest) tegen de drakonische bepalingen van Hitlers bevel. Rekening houdend met de toestand in het ambtsgebied werden de voorgeschreven represailles als « te streng » gekenmerkt. Het viel derhalve te vrezen dat ze tot een verslechting van de toestand zouden leiden. Misschien waren ze gepast voor de Balkan en het Oosten, waar de oorlog ook in het duister gevoerd wordt. In het Westen zeker niet ⁽⁴²⁸⁾.

(427) Tekst in o.m. IMT, XXXIV, p. 501-504, dokument C. 148. T-501, 97, 368-371. *Zeittafel*, p. 1461. Volgens de verklaring van Keitel te Neurenberg zou de strengheid van het dekreet het gevolg zijn van Hitlers persoonlijk ingrijpen: in het oorspronkelijke ontwerp wijzigde de *Führer* de cijfers 5 en 10 in resp. 50 en 100 (IMT, zitting van 4 en 6 april 1946, XI, p. 23 en 72. Engelse uitgave). Vgl. nog A. VON KNIRRIEM, *Nürnberg. Rechtliche und menschliche Probleme*, Stuttgart, 1933, p. 421-423. Schrijver acht Hitlers dekreet « bedenkelijk » niet terwille van de cijfers maar omdat het zo algemeen toepasselijk was. Op p. 412-413 citeert hij getallen waaruit blijkt dat ook de Geallieerden sedert eind 1944 de Duitse burgerbevolking met zware vergeldingsmaatregelen onder de vorm van terechtstelling van gijzelaars bedreigd, resp. bestraft hebben. De overwegingen van het vonnis in de zaak von Falkenhausen c.s. van 9 maart 1951 maken gewag van (p. 27, II, E, 1, alinea 8 en 9) het aanhouden en terechtstellen van gijzelaars als van een *pratique* toegepast niet enkel in andere legers dan het Duitse gedurende de Tweede Wereldoorlog, *mais encore actuellement dans les armées d'autres grandes puissances*; ... *que, mieux encore, on rapporte dans un passé immédiat plusieurs cas de prise, sinon d'exécution d'otages par d'autres armées que la Wehrmacht*.

(428) Het belangrijke verslag kon niet worden teruggevonden. Het bestaan en de strekking ervan worden bevestigd door: 1) een notitie in *Zeittafel* bij het OKW-dekreet van 16 september 1941: General von Falkenhausen protestierte sofort gegen diesen Befehl (IfZM, Proc. vF., p. 1461); 2) het pv. von Falkenhausen 15 juni 1948 (Proc. vF. 40); 3) het pv. Reeder 22 september 1948 (Proc. Can. 0906, afschrift); 4) het pv. Apetz, leider van de groep *Polizei* in de *Militärverwaltung*, 13 september 1949 (Proc. vF. 1666); 5) de verklaringen van von Falkenhausen, Reeder en Apetz ter zitting van 2 en 16 oktober 1950 (Proc. vF., zittingsbladen van die data); 6) de *in tempore non suspecto* doot *Militärverwaltungsrat* von Hahn opgestelde aantekening over een bespreking van Reeder met zijn belangrijkste medewerkers op 26 januari 1944 betr. o.m. de gijzelaarspolitiek (zie noot 371). De passus over het OKW-dekreet van 16 september 1941 luidt aldus: *Die Militärverwaltung hat den Erlass vom 16.9.1941 zunächst überhaupt nicht angewandt, da die darin geforderten Sühnemassnahmen für die biesigen Verhältnisse zu hart erschienen und wahrscheinlich auch zu einer Verschärfung der Situation geführt hätten. Auf einem entsprechenden Bericht überliess es OKW dann dem Militärbefehlshaber inwieweit er den Erlass vom 16.9.1941 in seinem Bereich anwenden wollte...* (T-501, 97, 500. Zie nog 503.) Over de geloofwaardigheid van de aantekening is geen twijfel mogelijk: *Der Aktenvermerk ist so erschöpfend und m.E. klar durch MVR Frhr. von Hahn dargestellt, schreef Reeder aan von Falkenhausen 2 februari 1944, dass sich weitere Zusätze erübrigen dürften.* (T-501, 97, 497.)

Anders dan von Falkenhausen en Reeder na de oorlog, tegen beter weten in, hebben willen doen geloven, kwam er wél — en tamelijk spoedig — een antwoord van het OKW via het OKH. Het was helemaal niet afwijzend. De militaire bevelhebber vernam dat het hém werd overgelaten te beslissen, in hoever het mogelijk was het dekreet van 16 september 1941 in zijn ambtsgebied toe te passen ⁽⁴²⁹⁾. Ook zijn kollega te Parijs ontving reeds op 19 september van von Brauchitsch, opperbevelhebber van het landleger, het geruststellende bericht dat « de instructie » van het OKW « voldoende speelruimte » bood. De aangegeven getallen waren niet bindend en moesten bij de toestand in het Westen aangepast worden. In dit opzicht diende de beschikking van het OKW « als een instructie, niet als een bevel » te worden beschouwd ⁽⁴³⁰⁾.

Het bewuste OKW-dekreet werd dan ook in België — de feiten bewijzen het — nooit in zijn oorspronkelijke strengheid toegepast. Men kan moeilijk beweren dat de bemoeienis van von Falkenhausen daar vreemd aan was. Dat hij en Reeder na de oorlog het gunstige antwoord op hun vertoog zorgvuldig hebben verzwegen, kan alleen worden verklaard door hun verdedigingstaktiek die een hardvochtig en niet voor overreding vatbare opperste legerleiding eiste ⁽⁴³¹⁾. von Falkenhausen en Reeder maken in hun verdediging eerst gewag van hun protest tegen een onbetwistbaar drakonisch voorschrift van het OKW, beweren vervolgens dat zij een afwijzend antwoord ontvingen, eisen tenslotte de verdienste voor zich op, het voorschrift niet te hebben nageleefd — maar verzwijgen dat dit laatste

(429) Zie de in voorgaande noot aangehaalde aantekening van von Hahn. Het antwoord van OKW via OKH moet vóór 2 oktober 1941 Brussel bereikt hebben. Op die datum immers gingen von Falkenhausens instructies aan de *Oberfeldkommandanten* met het oog op de toepassing van het OKW-dekreet van 16 september 1941 (*Ausführungsbestimmungen zu den Befehlen des OKW vom 16.9.1941*. T-301, 97, 354). Een echo van het vertoog van von Falkenhausen en van het antwoord van het OKW/OKH vindt men in de aanhef van die instructies: *Der vorgenannte Erlass [v. 16.9.1941] ist eine Anordnung grundsätzlicher Art für alle besetzten Gebiete. Er kann daher die Verhältnisse in den verschiedenen Gebieten, insbesondere des Westens, nicht im einzelnen berücksichtigen. Zur Durchführung im hiesigen Befehlsbereich wird folgendes bestimmt.* (T-301, 97, 374.) Wat betreft de terechtstelling van gijzelaars worden er nergens cijfers opgedrongen. Geen terechtstellingen zonder voorafgaande toestemming van de *Militärbefehlshaber*. Er moet rekening gehouden worden met de politieke gevolgen. Voor aanhouding en gebeurlijke terechtstelling komen in aanmerking (vooral) communisten, maar ook « elementen uit nationale verzetskringen ». - Apetz, die zijn gewezen chefs wilde helpen, verklaarde ter zitting van het proces von Falkenhausen (16 oktober 1950) dat het antwoord van het OKH negatief was (zie vorige noot). Volgens UMBREIT, *Der Militärbefehlshaber in Frankreich*, Boppard, 1968, was het niet negatief. Op p. 128 geeft hij toe dat von Brauchitsch het dekreet *etwas abschwächte und seine Anpassung an die westeuropäischen Verhältnisse empfahl*. Op p. 141 luidt het echter dat Keitel het verzoek van von Falkenhausen « afwees » en slechts *im besonderen Fall eine Anpassung der Massnahmen an die örtlichen Verhältnisse* zou hebben toegestaan. Dan moet Keitel dat tussen november 1942 en juli 1944 voor België achttienmaal hebben toegestaan, wat weinig waarschijnlijk is. (Er werden immers achttien reeksen gijzelaars terechtgesteld.) Wij houden ons aan de uitvoeringsbepalingen van 2 oktober 1941 en de aantekening van von Hahn van 26 januari 1944. Voor Frankrijk, zie volgende noot.

(430) E. JAECKEL, *Frankreich in Hitlers Europa*, Stuttgart, 1966, p. 191. UMBREIT, *op. cit.*, p. 128 geeft een verzwakte versie van deze belangrijke mededeling van von Brauchitsch. Men vraagt zich af waarom.

(431) Ook in zijn gedenkschriften geeft von Falkenhausen een volstrekt leugenachtige voorstelling van zaken als hij beweert dat zijn protesten tegen streng repressieve bevelen van Hitler steeds zonder succes bleven. *J'essayai néanmoins un échec.* (*Mémoires d'outre-guerre*, p. 151.)

slechts mogelijk was omdat hun protest doeltreffend was gebleken. Wel handig als verdediging maar niet overeenstemmend met de waarheid.

Dat beruchte dekreet onderging zelfs nog een tweede wijziging waarvan men wel de nauwkeurige datum, 8 oktober 1941, maar niet de voorgeschiedenis kent. Die tweede wijziging slaat op de keuze van de aan te houden, eventueel terecht te stellen gijzelaars⁽⁴³²⁾. Het moeten niet meer uitsluitend kommunisten zijn. Met het oog op vergeldingsmaatregelen was het geraden (*angebracht*), aldus het nieuwe voorschrift, dat de bevelhebbers in de bezette gebieden steeds over een aantal gijzelaars « uit verschillende politieke richtingen » beschikten. Het dekreet bepaalde welke: « 1) nationalistische, 2) democratisch-burgerlijke, 3) kommunistische ». Bij de keuze van de kandidaten voor de executiepaal diende er steeds rekening te worden gehouden « met de groep waartoe de dader behoort ». (*Je nach der Zugehörigkeit des Täters sind bei Ueberfällen Geiseln der entsprechenden Gruppe zu erschiessen.*)

Het lijkt wel dat ook de toepassing van die tweede wijziging van het dekreet van 16 september 1941, in verband mag worden gebracht met von Falkenhausens reputatie bij zijn overheid, niet voldoende repressief op te treden. Hoe de vork in de steel zit wenste men wel met meer nauwkeurigheid te weten. Vast staat dat von Falkenhausen begin november 1941 naar het hoofdkwartier van het landleger bij Rastenburg (Oost-Pruisen) werd ontboden en er met opperbevelhebber von Brauchitsch o.m. de gijzelaarskwestie besprak⁽⁴³³⁾. Indien wij Reeder mogen geloven dan zou de aanleiding daartoe geweest zijn von Falkenhausens weigering in te gaan op het bevel, steeds over een reserve aan gijzelaars te beschikken⁽⁴³⁴⁾. Over het verloop van het onderhoud is geen aantekening bewaard gebleven. Nog volgens Reeder zou von Falkenhausen, te Brussel teruggekeerd, verklaard hebben dat von Brauchitsch hem voor de keuze had gesteld: minder skrupules en harder optreden, of ontslag⁽⁴³⁵⁾. Men

(432) Tekst in IMT, XXVII, p. 373-374, dokument PS-1590 en in T-501, 97, 381, waar het bevel 8 oktober 1941 gedateerd wordt. Het vonnis in de zaak von Falkenhausen c.s. dateert het 1 oktober 1941 (p. 25, II, D, 3°).

(433) *Zeittafel*, 2/3 november 1941, p. 1408. Van het onderhoud von Brauchitsch-von Falkenhausen wordt in talrijke processen-verbaal van verhoor van von Falkenhausen gewag gemaakt. Zie o.m. 23 juni 1948, 4 maart, 24 oktober en 16 november 1949 (Proc. vF. 61, 206, 1680 en 1687).

(434) Pv. Reeder 22 en 27 december 1949 (Proc. vF. 1745 en 1749). De versie van Reeder vraagt enig voorbehoud. Immers, reeds in zijn instructies van 2 oktober 1941 (zie noot 429) had von Falkenhausen de *Oberfeld- en Feldkommandanten* uitdrukkelijk voorgeschreven, in samenwerking met de Sipo-SD, lijsten aan te leggen van *aan te houden*, gebeurlijk terecht te stellen gijzelaars. Merkwaardig aan de andere kant is dat de instructies van 26 november 1941, enkele weken na het onderhoud von Brauchitsch-von Falkenhausen uitgevaardigd, veel uitvoeriger zijn over de lijsten en de beschikbare reserve aan gijzelaars (T-501, 97, 393-399).

(435) Pv. Reeder 9 en 22 december 1949 (Proc. vF. 1716 en 1745). Volgens von Falkenhausen zelf trof von Brauchitsch geen beslissing (Pv. von Falkenhausen 4 maart 1949. Proc. vF. 206). Het wekt verbazing dat von Falkenhausen in zijn gedenkschriften niets vertelt over de gijzelaarskwestie die hij met von Brauchitsch zou hebben besproken. Hij schrijft: *J'eus une longue explication avec von Brauchitsch. Comme toujours, nous nous entendîmes fort bien.* (*Mémoires d'outre-guerre*, p. 154.) Waarover waren de twee militairen het gekomen eens?

dient er steeds rekening mee te houden dat von Falkenhausen en Reeder na de oorlog begrijpelijkerwijs meer hun verdediging dan de waarheid hebben gediend. De kern van Reeder's versie wordt echter bevestigd door een beknopte aantekening in het dagboek van Ulrich von Hassell. Ongetwijfeld moet ook deze bron uiterst kritisch gelezen worden. Maar von Hassell kan destijds geen notitie geschreven hebben met het oog op een latere verdediging van von Falkenhausen. De bekende diplomaat en vijand van Hitler vertrouwde onder datum 1 november 1941 aan zijn dagboek toe ⁽⁴³⁶⁾: von Falkenhausen was bij von Brauchitsch, hij verzet zich tegen de beulsmethoden ⁽⁴³⁷⁾, het heeft geen haar gescheeld of hij werd aan de dijk gezet (versta : terwille van zijn te zwakke optreden).

Drie weken na zijn onderhoud met von Brauchitsch vaardigde von Falkenhausen nieuwe instructies uit betreffende de gijzelaars ⁽⁴³⁸⁾. Zij komen nog nader ter sprake in het volgende deel van deze studie. Laten wij hier enkel vermelden dat er meer dan in de voorgaande aandacht aan de gijzelaarslijsten werd gewijd en dat von Falkenhausen voor het eerst het onderscheid maakte dat zijn gijzelaarspolitiek tot juli 1944 ten grondslag zal liggen : enerzijds de gijzelaars in de traditionele betekenis van het woord (de zg. *Wahlgeiseln*); anderzijds de politieke gevangenen die in Noord-Frankrijk sedert 26 augustus, in België sedert 17 september 1941 als gijzelaars werden beschouwd (de zg. *Haftgeiseln*). Enkel die gijzelaars van de tweede categorie, wier dossier zo zwaar was dat een krijgsgerecht een doodvonnis gevelde zou hebben, kwamen in aanmerking voor terechtstelling ter vergelding voor onopgehelderde aanslagen en overvallen. Dat was de uitweg die von Falkenhausen gevonden had om te ontsnappen aan het door von Brauchitsch gestelde alternatief.

Het voorgaande moge volstaan om te bewijzen dat, anders dan von Falkenhausen gedurende de instructie van zijn proces staande heeft gehouden, een « onvoorwaardelijk bevel van Berlijn, gijzelaars aan te houden en terecht te stellen » ⁽⁴³⁹⁾, slechts een uiterst korststondig bestaan heeft gekend. Wij weten reeds hoe, dankzij o.m. de bemoeienis van

(436) U. VON HASSELL, *Vom andern Deutschland. Aus den nachgelassenen Tagebüchern 1938-1944*, uitg. Fischer Bücherei, 1964, p. 207. De datum van von Hassell's notitie, 1 november, komt niet overeen met die van von Falkenhausen : 2/3 november (hiervóór, noot 433). Waarschijnlijk heeft von Hassell enkele dagen na het inwinnen van de informatie zijn aantekening neergeschreven en verkeerd gedateerd.

(437) Bij von Hassell leest men dat von Falkenhausen *sich der Henkermethode widersetzt (wenn er auch nicht verbinden konnte, dass ein ihm unterstellter Befehlshaber in Lille hat Geiseln erschießen lassen !)* De schrijver is onvolledig ingelicht. De eerste terechtstellingen van vijf gijzelaars in Noord-Frankrijk (15 september 1941) geschiedde weliswaar op bevel van generaal Niehoff, *Oberfeldkommandant* te Rijsel, gedurende de afwezigheid van von Falkenhausen (de *Oberfeldkommandant* te Brussel verving toen de militaire bevelhebber), maar voor de tweede reeks (twintig gijzelaars terechtgesteld op 26 september) is de *Militärbefehlshaber* rechtstreeks verantwoordelijk.

(438) MBBNf, KdoSt Ia, en MVC pol, aan *Oberfeld- en Feldkommandanten*, 26 november 1941 (T-501, 97, 393-401). De voorgaande instructies dateren van 2 oktober 1941 (zie noot 434). Volgens Reeder waren de nieuwe instructies een rechtstreeks gevolg van het onderhoud van Brauchitsch-von Falkenhausen (Pv. Reeder 27 december 1949. Proc. vF. 1749).

(439) Pv. von Falkenhausen 23 juni 1948 (Proc. vF. 61).

de *Militärbefehlshaber*, het drakonische dekreet van 16 september 1941 een paar dagen al na de uitvaardiging ervan, met de goedkeuring van het OKW en het OKH zodanig werd verzwakt dat er van een « onvoorwaardelijk bevel » absoluut geen sprake meer kan zijn ⁽⁴⁴⁰⁾.

Wat de keuze van de terecht te stellen gijzelaars aangaat vertekent von Falkenhausen weer tamelijk grof de werkelijkheid wanneer hij voorgeeft dat Keitel hem bevolen zou hebben enkel « de hoge standen » te treffen. Mijn vergeldingspolitiek, zo houdt hij voor, was in de eerste plaats gericht tegen de kommunisten. Zij waren de gevaarlijkste vijanden, overigens geen patriotten. Mijn beleid was dus precies het tegenovergestelde van het door Keitel opgelegde ⁽⁴⁴¹⁾. von Falkenhausen vergist zich, ofwel zegt hij opzettelijk de waarheid niet. Het OKW-dekreet van 8 oktober 1941 is zonneklaar. De gijzelaars moeten uit de « nationalistische, democratisch-burgerlijke en kommunistische » kringen gehaald worden. Een bevel van Keitel, enkel de hogere standen te treffen is onbekend ⁽⁴⁴²⁾. De geheime instructies van de *Militärbefehlshaber* aan de *Oberfeld- en Feldkommandanten* aangaande de gijzelaars zijn volledig in overeenstemming met het genoemde OKW-dekreet ⁽⁴⁴³⁾. Het grondige onderscheid dat von Falkenhausen eind november maakt tussen de *Wahlgeiseln* en de *Haftgeiseln* is niet tegenstrijdig met, veeleer een toepassing van dat dekreet voorschrijvend dat voor represailleterechtstellingen gijzelaars in aanmerking komen die tot de groep van de dader(s) behoren. Ook Hitler heeft in oktober 1941, na de aanslagen op militairen te Nantes en te Bordeaux, uiting gegeven aan zijn *Willensmeinung*, de Franse bevolking te informeren dat slechts *vorbelastete* (reeds bezwaarde) personen voor terechtstelling als gijzelaar in aanmerking kwamen ⁽⁴⁴⁴⁾ - wat hem niet belet had kort voordien 98 gijzelaars te doen terechtstellen waarvan men niet wist of zij inderdaad « reeds bezwaard » waren, tenzij dat zij als politieke gevangenen opgesloten zaten. Indien de kommunisten, naar von Falkenhausens bewering, in Noord-Frankrijk en België inderdaad de grote meerderheid van de terechtgestelde gijzelaars hebben geleverd, dan is het niet omdat Keitel het tegenovergestelde bevolen had. Dat heeft hij niet.

(440) Hiervóór, p. 105.

(441) Zie o.m. pv. von Falkenhausen 19 april, 7 mei en 22 augustus 1949 (Proc. vF. 233, 346 en 890). Ook Reeder beweert ten onrechte dat het OKW zou hebben bevolen door de gijzelaarspolitiek enkel de hogere kringen te treffen (Pv. Reeder 21 en 22 september 1948. Proc. Can. 0907 en 0908, afschrift).

(442) Het is zonderling dat von Falkenhausen zich in 1960 de juiste inhoud van het OKW-dekreet van 8 oktober 1941 zou herinneren in een interview met een Belgisch journalist. Hij kon toen de tekst van zijn vonnis raadplegen (von FALKENHAUSEN, *Mémoires d'outre-guerre*, p. 310).

(443) Vgl. de geheime instructies van 2 oktober en 26 november 1941 (T-501, 97, 374-377 en 383-399). Gedurende de instructie van zijn proces maakte Reeder herhaaldelijk gewag van bevelen (zelfs van een niet gedateerd *Führerlass*), bij terechtstellingen van gijzelaars het aantal slachtoffers op te drijven volgens een meetkundige reeks (Pv. Reeder 22 september 1948, 18 november en 22 december 1949, Proc. vF. 97, 1965 en 1745. Zie nog pv. Reeder 25 mei 1949. Proc. Can. 0952, afschrift). In het beschikbare bronnenmateriaal: de processen te Neurenberg en het proces von Falkenhausen, is er geen spoor van een dergelijk bevel aan de *Militärbefehlshaber* te Brussel. O.i. heeft het nooit bestaan. Het denkbeeldige bevel past in het raam van Reeders verdediging.

(444) UMBREIT, op. cit., p. 132.

Tenslotte zij nog opgemerkt dat het onderscheid tussen *Wahlgeiseln* en *Haftgeiseln*, waarvan von Falkenhausen de verdienste voor zich alleen opeist ⁽⁴⁴⁵⁾, volgens Reeder door Keitel, na enige aarzeling, aanvaard werd op voorwaarde dat het geheim bleef ⁽⁴⁴⁶⁾.

Men begrijpt dat de weerspanning tegen strenge repressieve voorschriften, waarvan von Falkenhausen sedert september 1941 herhaaldelijk blijk had gegeven, hem bij de opperste legerleiding geen gunstige reputatie kon bezorgen. Een Duits jurist die gedurende de bezetting te Brussel in functie was, verklaarde in 1947 dat het bij Keitel niet als een aanbeveling gold wanneer hij vernam dat von Falkenhausen het genadeverzoek van een ter dood veroordeelde steunde. Bij de chef van het OKW stond de *Militärbefehlshaber* aangeschreven met de kwalijke faam « te week te zijn en de eisen van zijn tijd niet te begrijpen » ⁽⁴⁴⁷⁾. Herhaalde aanmaningen van hogerhand in februari, maart en mei 1942, strenger door te tasten, bevestigden Keitels opvatting over von Falkenhausen. Daar ze alle verband houden met het OKW-dekreet van 7 december 1941, beter bekend onder de naam *Nacht und Nebel*, is het niet overbodig Hitlers bevel hier eerst samen te vatten ⁽⁴⁴⁸⁾.

Niet-Duitse burgers in bezette gebieden die zich schuldig maken aan daden die de veiligheid van het Rijk en van de bezettende macht in gevaar brengen, staat in beginsel de doodstraf te wachten. Eigenlijk slechts de bevestiging van het reeds besproken OKW-dekreet van 16 september 1941 ⁽⁴⁴⁹⁾. Nieuw in Hitlers zoeken naar een doeltreffende en blijvende afschrikking is de bepaling dat de dader slechts dan voor een krijgsgerecht in een bezet gebied zal verschijnen, wanneer de doodstraf « waarschijnlijk » is en het vonnis daarenboven spoedig, in beginsel binnen acht dagen na de aanhouding, geveld en voltrokken kan worden. Zijn die voorwaarden niet vervuld, dan moet de dader naar Duitsland worden weggebracht (*abgeschoben*) en als *Wehrmachtgefangene* aan het OKW afgeleverd (*abgegeben*) dat over de verdere procedure zal beslissen. Aan Duitse of buitenlandse diensten die om inlichtingen vragen, mag alleen geantwoord worden dat « de stand van het onderzoek geen verdere mededelingen mogelijk maakt ». (Vandaar de benaming *Nacht und Nebel*.)

(445) Pv. von Falkenhausen 17 september 1948 (Proc. vF. 95). Ook Reeder eiste de verdienste voor zich op nadat hij vroeger verklaard had dat het initiatief van von Falkenhausen was uitgegaan (Pv. Reeder 22 september, 21 december 1948 en 17 november 1949. Proc. vF. 97, 171, 1690).

(446) Pv. Reeder 22 september 1948 (Proc. Can. 0906, afschrift) en 27 december 1949 (Proc. vF. 1749).

(447) Getuigenis onder eed van Heinz Wassermeyer, advocaat te Bonn, 30 april 1947 (Proc. vF. 41). Gedurende de bezetting (mei 1943 - januari 1944) verdedigde Wassermeyer talrijke Belgen voor Duitse krijgsraden.

(448) VON KNIERIEM, *op. cit.*, p. 440-447. Zie nog T-501, 97, 407-419 en talrijke stukken in het proces von Falkenhausen.

(449) Hiervóór, p. 92. Het OKW-dekreet van 16 september 1941 bevatte niet enkel bepalingen betreffende het terechtstellen van kommunistische gijzelaars maar schreef in de slotalinea in beginsel de doodstraf voor wegens spionage, sabotage, poging tot dienstneming in een buitenlands leger, ongeoorloofd wapenbezit.

De beslissing: een snel doodvonnis of *Abgabe* van de dader aan het OKW, behoort uitsluitend tot de bevoegdheid van de bevelhebber en het militaire gerecht.

In laatste instantie lag in België en Noord-Frankrijk de zware beslissing bij von Falkenhausen die als *Militärbefehlshaber* tevens opperste *Gerichtsherr* was ⁽⁴⁵⁰⁾. Na de oorlog heeft hij zich de verdienste willen toeëigenen, de beslissing in NN-zaken voor zich « gereserveerd » te hebben ⁽⁴⁵²⁾. Een onzinnige bewering. Het behoorde tot zijn normale bevoegdheid in deze kiese materie uitspraak te doen ⁽⁴⁵²⁾.

Slechts tegen de achtergrond van het NN-dekreet kunnen de aanmaningen van de opperste legerleiding aan de aarzelende von Falkenhausen begrepen worden.

Op 6 februari 1942 vond in het dienstgebouw van de groep Rechtswezen van het OKH te Berlijn een bespreking plaats over de toepassing van het NN-dekreet ⁽⁴⁵³⁾. Wellicht was het niet toevallig dat er, behalve vertegenwoordigers van het OKH, geen andere Duitse militaire ambtenaren uit de bezette gebieden ontboden waren dan vier die deel uitmaakten van het bezettingsbestuur in België en Frankrijk. (von Falkenhausen en von Stülpnagel waren inderdaad lastige klanten gebleken.) De *Führer* verlangt, aldus de generaal die de bespreking leidde, dat de veiligheid en het gezag van de bezettende macht *mit allen Mitteln und ohne jede Rücksicht* gewaarborgd blijven. Derhalve verwacht hij dat de krijgsgerechten in België en Frankrijk *schärfer als bisher* zullen vonnissen.

Bij die algemene maar voldoende duidelijke aanmaning bleef het niet. von Falkenhausen en de hoogste militaire magistraat in zijn ambtsgebied, *Obersterkriegsgerichtsrat* Jentsch, maakten zich zware zorgen om de toepassing van het NN-dekreet. Getuige het top-geheim schrijven (*Geheime Kommandosache*) dat Jentsch begin maart ontving van Lehmann, chef van de dienst *Wehrmachtrechtswesen* in het OKW — een merkwaardig document, omdat eruit blijkt hoe de jurist met grote verantwoordelijkheid zich gekneld voelde tussen zijn geweten en de plicht van gehoorzaamheid als militair ⁽⁴⁵⁴⁾. Lehmann zei volkomen te begrijpen dat het dekreet *zu ungewöhnlichen Schwierigkeiten und zu erheblichen Reibungen führen wird*. Indien het toch werd uitgevaardigd, dan ligt de verklaring in het feit dat het *ganz ausschliesslich politisch orientiert ist und dass die Politik*

(450) Zie o.m. pv. von Falkenhausen 23 juni 1948, 9, 10 en 25 maart 1949 (Proc. vF. 61, 209, 210 en 225), pv. Canaris 22 juni 1948 (Proc. vF. 59).

(451) VON FALKENHAUSEN, *Mémoires d'outre-guerre*, p. 151.

(452) De toepassing van het NN-dekreet door von Falkenhausen zou een nader onderzoek verdienen. Talrijke stukken in het strafdossier.

(453) Aantekening majoor Schriever van 13 februari 1942 (T-501, 96, 644). Schriever was in het militair bezettingsbestuur te Brussel bevoegd voor het gevangeniswezen (*Sachbearbeiter für Halftvollzug bei dem MBBNf*) en directeur van de Duitse afdeling in de gevangenis van Sint-Gillis.

(454) Lehmann aan Jentsch, 10 maart 1942 (Proc. vF. 29 en IfZM, Proc. von Falkenhausen, *Zeittafel*, p. 1474).

vom Führer bestimmt wird. De rechters moeten er zich bij neerleggen *die Einstellung des Führers als gegeben einzunehmen. Ich muss es auch tun.* Via Jentsch vroeg Lehmann von Falkenhausen om een minimum aan begrip. In drie gevallen waarin de doodstraf normaal te verwachten was heeft de *Militärbefehlshaber* onlangs het overbrengen van de daders naar Duitsland en hun *Abgabe* aan het OKW bevolen omdat zg. de spoedige voltrekking van het doodvonnis op een militair oefenterrein (bedoeld was Beverlo) moeilijkheden zou hebben veroorzaakt. Men hoeft er zich niet om te verbazen, waarschuwde Lehmann aan het adres van von Falkenhausen, dat wij ons «geprikkeld» voelen wanneer wij zoiets horen. «Tegen soortgelijke *Abgaben* zullen wij ons vanzelfsprekend verzetten.»

's Anderendaags volgde de officiële aanmaning van Keitel zelf. von Falkenhausen werd dringend verzocht er voortaan rekening mee te houden, *dass nach dem Willen des Führers hart zuzugreifen ist* ⁽⁴⁵⁵⁾.

Twee weken later, 26 maart 1942, nieuwe en nog scherpere aanmaning van Keitel aan von Falkenhausen ⁽⁴⁵⁶⁾. Zo ving de chef van het OKW zijn berispend schrijven aan: «Meermalen heb ik moeten vaststellen dat er tegen de inwoners van het land die zich aan de veiligheid van het Rijk en van de bezettende macht vergrepen hebben, niet met de herhaaldelijk door de Führer geëiste gestrengheid wordt opgetreden.» In drie gevallen heeft de *Militärbefehlshaber* doodvonnissen nietig verklaard. De schuldigen werden nadien slechts tot zware vrijheidsstraffen veroordeeld, ofschoon doodvonnissen noodzakelijk waren. Die manier van doen, ging Keitel in dezelfde toon voort, is «tegenstrijdig met de eisen en de verwachtingen van de Führer», die herhaaldelijk en met de meeste nadruk bevolen heeft dat doodstraffen in het belang van de veiligheid moeten worden uitgevoerd «onverbiddelijk en zonder rekening te houden met welke politieke overwegingen ook». Weer volgde het dringende verzoek, in de toekomst te handelen in overeenstemming met de wil van de Führer. De plaats van de drie oorspronkelijk ter dood veroordeelden, kreeg von Falkenhausen tot besluit van Keitels berisping te lezen, is voortaan op de gijzelaarslijsten. Bij vergeldingsmaatregelen komen zij als eersten voor terechtstelling in aanmerking.

De lezer lette nu op de kronologische volgorde van de feiten na die laatste aanmaning van Keitel (26 maart 1942). Van de meeste van die feiten hebben wij reeds, maar in een andere samenhang, gewag gemaakt ⁽⁴⁵⁷⁾.

(455) Keitel aan MBBNf, 11 maart 1942 (Proc. vF. 29 en IfZM, Proc. von Falkenhausen, *Zeittafel*, p. 1474).

(456) Keitel aan MBBNf, 26 maart 1942 (T-501, 96, 638). Het schrijven ging ook ter (waarschuwende) informatie aan de *Militärbefehlshaber* in Frankrijk.

(457) Hiervóór, p. 99.

Op 31 maart 1942 doet von Falkenhausen in Noord-Frankrijk vijf kommunistische gijzelaars terechtstellen als eerste vergelding voor een reeks spoorwegaftochten. Op 1 april treedt Jungclaus in functie te Brussel als Himmlers gevolmachtigde voor *Volkstumsfragen* maar ook als de toekomstig door von Falkenhausen en Reeder (niet gewenste) HSSPF in België en Noord-Frankrijk. Op 14 april, terechtstelling van niet minder dan vijfendertig kommunistische gijzelaars in Noord-Frankrijk. Twee dagen later wordt Hitler geïnformeerd over het harde toeslaan van een *Militärbefehlshaber* die de reputatie heeft week te zijn ^(457a). De *Führer* geeft lucht aan zijn « grootste tevredenheid » over de « wijze en doeltreffende » maatregelen. Het feit wordt 18 april ambtelijk geboekstaafd in het *Kriegstagebuch* van de Ia in de *Kommandostab* van von Falkenhausen. Op 30 april, terechtstelling van tien gijzelaars ter vergelding voor de moord op één Duits soldaat te Rijsel.

Drie feiten moet men indachtig zijn. 1) Tussen 13 februari en 26 maart 1942 krijgt von Falkenhausen herhaaldelijk te horen dat er in de opperste legerleiding ontstemming heerst over zijn onwil, streng repressief op te treden. 2) Tussen 31 maart en 30 april beveelt hij de terechtstelling van vijftig gijzelaars in Noord-Frankrijk. 3) De veertigste terechtstelling bezorgt hem op 16 april een hogelijk waarderende beoordeling door Hitler.

Er rijzen drie vragen. 1) Heeft von Falkenhausen, na de laatste aanmaning van Keitel (26 maart), besloten strenger repressief te handelen, vijftig kommunistische gijzelaars in Noord-Frankrijk te doen terechtstellen als weerwraakmaatregel voor de dood van twee militairen en de zware verwonding van twee wapenbroeders — enkel om de chef van het OKW te bewijzen dat de herhaalde berispelende waarschuwingen niet in dovemans oren gevallen waren en dat hij, von Falkenhausen, in weerwil van zijn reputatie, in staat was hard toe te slaan? Bij het stellen van die vraag verdient het opmerking dat de *Militärbefehlshaber* sedert 26 september 1941 geen terechtstellingen van gijzelaars meer in Noord-Frankrijk bevolen had en er pas opnieuw mee begonnen was — en in welk tempo! — kort na de herhaalde aanmaningen, Hitlers bevelen niet in de wind te slaan. In zijn gedenkschriften staat weliswaar dat de « strenge waar-

(457a) Nog op 8 april 1942 had Goebbels in zijn dagboek genoteerd dat von Falkenhausen niet tegen zijn taak was opgewassen. Zijn optreden tegen de vijandige elementen in het bezette gebied was te zwak. Hier zou een « wilskrachtig en doelbewust nationaal-socialist » op zijn plaats geweest zijn. De politieke en militaire toestand maakt het voorlopig niet mogelijk de *Militärverwaltung* te vervangen. Goebbels schreef dat na kennis genomen te hebben van een verslag van von Falkenhausen over de toestand in België (GOEBBELS, *Tagebücher*, 8 april 1942, p. 155). Hoogst waarschijnlijk bedoelde Goebbels het door Reeder geredigeerde maar onder de verantwoordelijkheid van von Falkenhausen aan het OKH toegestuurde verslag over de periode 1 december 1941 - 15 maart 1942 (T-501, 105, 515-587). Na melding gemaakt te hebben van de successen der Duitse politie had Reeder genoteerd: *Es war in Belgien daher nicht notwendig, durch Erschiessungen von Geiseln die Möglichkeit oder gar Wahrscheinlichkeit eines passiven und dann aktiven Widerstandes grösserer Teile der Bevölkerung herauszurufen.*

schuwigen » van Keitel zonder invloed bleven ⁽⁴⁵⁸⁾. Zulk een bewering van een man die zo gemakkelijk de waarheid verdraait — zijn verhoren en zijn gedenkschriften bewijzen het — is niet overtuigend ⁽⁴⁵⁹⁾. 2) Heeft Jungclaus' overplaatsing van Den Haag naar Brussel op 1 april 1942 de militaire bevelhebber er niet toe aangezet te bewijzen dat een strenge beteugeling ook zonder een HSSPF mogelijk was? 3) Of is de kronologische opeenvolging van de feiten louter toevallig en ligt er geen oorzakelijk verband tussen bijv. het aandringen van Keitel bij von Falkenhausen, krachtiger beteugelend te handelen en diens bevelen tussen 31 maart en 30 april 1942, vijftig kommunistische gijzelaars terecht te stellen?

Het zijn ontstellende vragen waarop de geschiedschrijver, bij gebrek aan bronnen, geen afdoend antwoord kan geven ⁽⁴⁶⁰⁾, maar die hij daarom niet stilzwijgend voorbij mag gaan. Wij hebben het al opgemerkt: in een nuchtere ontleding van het repressieve optreden van von Falkenhausen in het geheel van zijn ambtsgebied zou het van eenzijdigheid en oneerlijkheid getuigen, enkel Hitlers compliment van 16 april 1942 te willen zien en geen rekening te houden met de onbetwistbare weerspanning van de generaal tegen strenge voorschriften. Maar men mag niet doen alsof Hitlers lof voor von Falkenhausen niet bestaat en ongegrond is. Zo komen wij terug tot de vraag, of het bij het beoordelen van de gijzelaarspolitiek van de *Militärbefehlshaber* gerechtvaardigd is het stilzwijgen te bewaren over de vijfenzeventig kommunistische gijzelaars die tussen 26 augustus 1941 en 30 april 1942 in Noord-Frankrijk werden terechtgesteld als vergelding voor twee omgebrachte en drie zwaar gewonde Duitsers? Het antwoord is ontkennend.

Volledigheidshalve dient nog te worden vermeld dat von Falkenhausen, om redenen die een nader onderzoek verdienen, na 30 april 1942 in Noord-Frankrijk nagenoeg geen gijzelaars meer terecht deed stellen ⁽⁴⁶¹⁾ (in november zou echter de lange reeks in België beginnen) en

(458) VON FALKENHAUSEN, *Mémoires d'outre-guerre*, p. 152.

(459) Dat von Falkenhausen de waarheid geweld aandeed toen hij zich gedurende de instructie van zijn proces verdedigde, kan men begrijpen. Dat hij daarbij, vooral in de kwestie van de terechtstelling van gijzelaars, gepoogd heeft zijn verantwoordelijkheid af te wentelen op Reeder, zijn ondergeschikte die er niet rechtstreeks bij betrokken was, kan men niet als eervol beschouwen. Wie de verhoren van von Falkenhausen op hun waarheidsgehalte bestudeert kan slechts Reeder bijtreden wanneer hij nog beheerst schrijft dat zij « een doolhof van onontwarbare vergissingen en halve waarheden » vormen (Memorie Reeder 18 januari 1950, p. 6, Proc. vF. 2071). Hij zal ook begrijpen waarom Reeder, na kennis te hebben genomen van de belastende verklaringen van von Falkenhausen, de houding van zijn gewezen chef « belachelijk » en « beschamend » noemde en onmiddellijk op een konfrontatie aandrong (Pv. Reeder 21 december 1948. Proc. vF. 171).

(460) Over de terechtstellingen in Noord-Frankrijk leert het proces van Falkenhausen uiteraard niet veel daar de verdachte terechtstond voor feiten in België gepleegd. Geen woord over die terechtstellingen in von Falkenhausens gedenkschriften. Welsprekend stilzwijgen.

(461) Wij vonden geen spoor meer van terechtstellingen in Noord-Frankrijk vóór 22 december 1943. Toen werden weer acht mensen gefusilleerd (IfZM, Proc. vF., *Zeittafel*, p. 1528). Het blijkt niet dat er na die datum onder von Falkenhausen nog slachtoffers vielen. Vgl. pv. verhoor Bertram, *Oberfeldkommandant* Rijsel van 15 juni 1943 tot begin september 1944, 23 maart 1949: « Toen ik te Rijsel was greep er slechts één represaille plaats. » (Proc. vF. 214.)

dat Keitels mening over de militaire bevelhebber te Brussel ongunstig bleef. Het is niet bekend of de chef van het OKW geïnformeerd werd over Hitlers loftuiting voor von Falkenhausen. Het is weinig waarschijnlijk dat hij het niet werd. Wat er ook van zij, begin mei had hij andermaal klachten. Ze sloegen weer zowel op von Falkenhausen als op zijn ambtgenoot in Parijs, von Stülpnagel. Dit keer richtte Keitel zich niet meer rechtstreeks tot de bevoegde militaire bevelhebbers maar, via de rechtsafdeling van het OKH, tot de hoogste militaire magistraten met bevoegdheid in de twee bezette gebieden ⁽⁴⁶²⁾. De berispende toon aan het adres van von Falkenhausen en von Stülpnagel was er niet minder duidelijk om. Generaal-veldmaarschalk Keitel is het opgevallen, kregen de militaire magistraten te lezen, dat de vonnissen van de krijgsraden tegen de bewoners van het bezette Frankrijk en België « de vereiste gestrengheid missen ». Hij verwacht dat de nieuwe uitvoeringsbepalingen van het OKW-dekreet van 7 december 1941 (*Nacht und Nebel*) « voortaan stipt in acht worden genomen ».

De lezer zal het wellicht al opgevallen zijn dat de berispende waarschuwingen van het OKW aan von Falkenhausen meestal ook voor zijn ambtgenoot in het bezette Frankrijk bestemd waren. In zijn gedenksschriften wil de gewezen *Militärbefehlshaber* te Brussel de indruk wekken dat hij de enige was die tegen de strenge beteugelingsorders van hogerhand protesteerde ⁽⁴⁶³⁾. Door zijn geregelde kontakten met Parijs moest hij nochtans beter weten. Het is een feit dat de *Militärbefehlshaber* in Frankrijk, Otto von Stülpnagel, in zijn verzet tegen drakonische voorschriften van de opperste legerleiding niet minder moedig was dan de egocentrische von Falkenhausen.

III. POLITIEKE ACHTERGROND OP HET LAGERE EN HET HOGERE NIVEAU VAN APRIL TOT OKTOBER 1942

15. De reactie van het VNV op de taakbegrenzing van 31 maart 1942. Reeder in het conflict VNV - DeVlag

Het verhaal van het voorspel tot de crisis in de betrekkingen tussen het VNV en het bezettingsbestuur uitgelokt door de taak die aan de DeVlag was toegekend, hebben wij onderbroken op 31 maart 1942 ⁽⁴⁶⁴⁾. Die dag ontving Reeder Van de Wiele om hem mondeling de instructies

(462) OKH (stempel OKH, Allg. Heeresamt, Heeresrechtsabteilung) a. Oberkriegsgerichtsrat beim MBF, Oberkriegsgerichtsrat beim MBBNf, Oberkriegsgerichtsräte der 1., 7. und 15. Armee, 5 mei 1942 (IfZM, Proces von Falkenhausen, *Zeittafel*, p. 1477). De 1e, 7e en 15e legers waren operationele eenheden, geen bezettingstroepen, in België en Frankrijk.

(463) VON FALKENHAUSEN, *Mémoires d'outre-guerre*, p. 151.

(464) Hiervóór, p. 76.

mee te delen betreffende de taakafbakening van de DeVlag naast « de andere Vlaamse organisaties » ⁽⁴⁶⁵⁾. Om de aanvankelijk felle reactie van het VNV — de enige Vlaamse organisatie die feitelijk kon bedoeld worden — te begrijpen, leste de lezer eerst op de kronologie van de feiten.

Op 15 april 1942, dat is veertien dagen na het onderhoud Reeder-Van de Wiele, gaat de schriftelijke bevestiging van de taakafbakening aan de leider van de DeVlag in Vlaanderen. De begeleidende brief is getekend Reeder, *Militärverwaltungschef* ^(465a). Blijkbaar had de *Militärverwaltungschef* geen haast want pas op 20 april wordt De Clercq, terug van een verblijf in Duitsland, op zijn beurt door Reeder ontvangen om mondeling de inhoud te vernemen van de opdracht aan de DeVlag. De volgende dag gaat een exemplaar van de instructies aan de VNV-leider. Het begeleidend schrijven is getekend door een ambtenaar van het bezettingsbestuur in opdracht van Reeder ⁽⁴⁶⁶⁾.

Grote ontstemming (het woord is van Reeder; ergernis zou juister zijn) om de tamelijk vrijpostige handelwijze van de beschermheer ten opzichte van de erkende beschermeling — te meer daar Van de Wiele en zijn medewerkers sedert 31 maart handig gebruik hadden gemaakt om, anders dan mondeling en schriftelijk was overeengekomen, op vergaderingen het akkoord extensief te interpreteren en voor te stellen als « een duidelijke overwinning op het VNV » ^(466a). Men begrijpt de zege-roes van de DeVlag. Onbegrijpelijk is de vrijpostigheid van Reeder, tenzij hij onder druk van Berger heeft gehandeld ⁽⁴⁶⁷⁾. Eind april-begin mei 1942 dreigde aldus een zware crisis in de betrekkingen tussen Reeder en de VNV-leiding. Het gezagsargument van de *Militärverwaltungschef* was nodig om de uitbarsting te voorkomen en De Clercq te dwingen in de pas te blijven. Op die dreigende crisis gaan wij hier slechts in voor zover zij de zwakke positie van Reeder in het konflikt tussen het VNV en de DeVlag — en achter deze laatste, de SS-leiding — op merkwaardige wijze belicht ⁽⁴⁶⁸⁾.

(465) Zie noot 293.

(465a) Als vorige noot.

(466) Löffler aan De Clercq, 21 april 1942 (NCWO II, DeVlag, III, 32). TB 20 over de periode 15 maart-1 juni 1942 (T-501, 105, 814).

(466a) TB 20 als in vorige noot. Reeds in de eerste dagen van april 1942 verspreidden kaderleden van de DeVlag het gerucht dat de « DeVlag uitgroeit tot een beweging », dat « het VNV door de DeVlag zal opgeslorpt worden » en er nog slechts plaats zal zijn voor de Vlaamse SS en de DeVlag (A.B., VNV-lid, aan de VNV-arrondissementsleider Dendermonde, 12 april 1942. VNV-nota over de DeVlag, 16 april 1942. NCWO II, DeVlag, III, 31 en 32).

(467) Reeder schrijft (TB 20 als in vorige noot) dat men in VNV-kringen de voorgeschiedenis van de taakafbakening niet kende of er geen rekening mee hield. Hij ziet over het hoofd dat de VNV-leiding zich vrijpostig behandeld voelde omdat zij voor een voldongen feit werd gesteld. Op 31 maart al had Van de Wiele door Reeder mondeling kennis gekregen van de taakafbakening, De Clercq pas op 20 april.

(468) De schets van de crisis is hoofdzakelijk gesteund op de versie van Reeder in zijn TB 20 (als noot 465). Bronnen over de VNV-versie zijn niet beschikbaar behalve de brief van 12 mei 1942 van De Clercq aan Reeder (hierachter, p. 116). Dit laatste stuk bevestigt de kern van Reeders versie.

De Raad van Leiding van het VNV ⁽⁴⁶⁹⁾ beschouwde de taakafbakening als een bekrachtiging door het bezettingsbestuur van de *Ausschliesslichkeitsanspruch* van de DeVlag. Hij besloot het dubbele lidmaatschap VNV-DeVlag op te zeggen en onmiddellijk de Algemene Raad bijeen te roepen met het oog op de toepassing van dit besluit. Daarover geïnformeerd ontbood Reeder nog eens De Clercq. Persoonlijk deelde hij hem mee dat het opzeggen van het dubbele lidmaatschap beschouwd zou worden als een oorlogsverklaring (*Kampfansage*) niet enkel tegen de DeVlag maar ook onrechtstreeks tegen de *Militärverwaltung*. Deze zou dan ook « de passende maatregelen nemen » ⁽⁴⁷⁰⁾. De dreiging was duidelijk en bleek doeltreffend. De Clercq bond in. Gedurende een « volkomen harmonieus verlopende bespreking » zou hij verklaard hebben « onder geen beding » iets tegen de *Militärverwaltung* te willen ondernemen. Hij was bereid de reeds bijeengeroepen vergadering van de Algemene Raad onmiddellijk te verdagen en dus het dubbele lidmaatschap niet te verbieden — een toegeving die volgens Elias « wellicht een fout was » ⁽⁴⁷¹⁾. In een « naar vorm en inhoud passend schrijven » uitte De Clercq nogmaals zijn bezwaren tegen de taakafbakening en stelde hij de ons reeds bekende vraag « welk arbeidsveld naast de DeVlag voor het VNV nog overbleef ». Men kan zich zijn gemoedstoestand indenken.

De brief van De Clercq aan Reeder is gelukkig bewaard gebleven ⁽⁴⁷²⁾. De door Reeder samengevatte vraag van de VNV-leider möge hier eerst volledig worden aangehaald. Zij werd ingeleid door de vaststelling dat de thans erkende taak van de DeVlag « als een uitschakeling onzer eigen beweging wordt gevoeld ». « Bij het overlezen dezer bevoegdheid », schrijft De Clercq, « vraag ik mij te vergeefs af wat er voor onze beweging nog overblijft *buiten het leveren van mensenmateriaal*. » (De laatste door ons gekursiveerde bittere woorden had de *Militärverwaltungschef* in zijn ambtelijk verslag verzwegen.) Waarschuwend richtte De Clercq zich tot Reeder: indien de taakafbakening leidt tot het onder voogdij stellen van het VNV door een « vijandige organisatie » als de DeVlag, dan betekent dat « de verloochening van meer dan dertig jaren strijd », de ontbinding van het VNV, het einde van de politiek van samenwerking waarvoor « ik mijn leven — reeds vóór de oorlog — heb ingezet », « de verscheurdheid van Vlaanderen, een niet te overbruggen wantrouwen en vijandschap tegenover Duitsland ».

Reeder goot onmiddellijk olie op de aanzwellende golf ⁽⁴⁷³⁾. De uitgevaardigde richtlijnen hadden geen ander doel, trachtte hij de ontstemde

(469) De nauwkeurige datum van de hier bedoelde vergadering is niet bekend: tussen 21 april en 12 mei 1942.

(470) Het is mogelijk dat Reeder zijn ingrijpen hier wat dik in de verf zet omdat hij wist dat zijn verslagen ook door Himmler en Berger gelezen werden. Elias bevestigt echter in zijn schrijven van 7 mei 1943 de bemoeienis van Reeder bij De Clercq: « Slechts na de persoonlijke tussenkomst van u zelve werd alsdan aan onze leden het verbod van lidmaatschap der DeVlag niet opgelegd. » (Elias aan Reeder, 7 mei 1943. Eigen verzameling documenten.)

(471) Elias aan Reeder, 7 mei 1943 (als vorige noot).

(472) De Clercq aan Reeder, 12 mei 1942 (Eigen verzameling documenten).

(473) TB 20 over de periode 15 maart-1 juni 1942 (T-501, 105, 814).

De Clercq aan het verstand te brengen, dan de positie van de DeVlag *als Vermittlerin auf geistig-kulturellem Gebiet* tussen het Rijk en Vlaanderen vast te leggen. Geruststellend voegde hij er nog aan toe — en hij zou woord houden tot het einde der bezetting — dat er voor de DeVlag geen rechtstreekse taak op het politieke terrein was weggelegd ⁽⁴⁷⁴⁾. Aan het adres van de SS-leiding, die hij verantwoordelijk achtte voor de tweedracht onder de Vlaamse kollaborateurs, schreef Reeder het « onzin-nig » te achten dat de DeVlag en het VNV zich verder onderling zouden bekampen. Voor een groot deel groeperen zij dezelfde mensen en, ofschoon zij positief niet hetzelfde doel nastreven, hebben zij dezelfde vijanden : het kommunisme, het jodendom, de vrijmetselarij, het politieke katolicisme, de Franse kulturele invloed.

Wat Reeder schrijft over de « gemeenschappelijke vijand » was in de gegeven omstandigheden een hol gezegde. Dat zal de verstandige ambtenaar die hij was, ongetwijfeld beseft en betreurd hebben. De verlangde eenheid was een wensdroom. Wij merkten het al op : het konflikt tussen het VNV en de dragers van de SS-politiek in Vlaanderen had het begrip vijand verengd. De vijand in het kamp van de politieke kollaboratie in Vlaanderen (net zo, mutatis mutandis, in Nederland) was in de eerste plaats de kollaborateur die anders dacht over doel en inhoud van die kollaboratie.

Een tweede opmerking past hier bij de houding van Reeder. Men stelt vast dat hij, al van bij het begin der bezetting, het eigenmachtige optreden van de DeVlag dult. Maar hij aarzelt niet, krachtig te reageren tegen het VNV. In augustus 1940 verhindert hij de Nieuwe Volksbeweging door vergaderingsverbod ⁽⁴⁷⁵⁾. Wanneer het VNV in het voorjaar van 1942, voor de tweede maal, het terrein waarop het zich voor de bezetter toch verdienstelijk had gemaakt, tegen een indringer wil verdedigen, doet hij alsof het belang van het bezettingsbestuur identiek is met dat van de DeVlag en bedreigt hij de tegenstribbelende De Clercq met « passende maatregelen ». De beschermeling hoeft men inderdaad niet te ontzien. Ongetwijfeld had Reeder liever het VNV doeltreffend verdedigd, maar hij beseft niet te kunnen optornen tegen de SS-macht die achter de DeVlag stond. Achter het VNV stond een deel van de *Militärverwaltung*. Achter deze laatste stond zogoed als niets. Haar natuurlijke beschermer, het OKH, liet begaan.

Even over de grens kijken. De doorbraak van de DeVlag in Vlaanderen vond spoedig haar verlengstuk in Duitsland. 12 mei — dezelfde dag waarop De Clercq zijn vertwijfelde brief schreef aan Reeder — vaardigde Heydrich een verordening uit die de DeVlag een sterk bevoorrechte positie waarborgde in het Rijk ⁽⁴⁷⁶⁾. Zij treedt er op als de

(474) *Eine Beschäftigung mit unmittelbaren politischen Fragen geböre nicht zu ihren Aufgaben.*

(475) Hiervóór, p. 16.

(476) *Der Chef der Sipo und des SD, IV D 4, aan o.m. de Staatspolizei(lei)stellen, 12 mei 1942 : Betätigung der Deflag (Deutsch-flämische Arbeitsgemeinschaft) (BAK, R. 58/1031).*

enige schakel tussen de aktiviteit van Vlaamse organisaties in Duitsland en de NSDAP en haar formaties (als b.v. de SS). Wat het VNV en andere nieuwe-ordepartijen uit bezette landen sedert september 1941 in het Rijk streng verboden was om de *Betriebsfriede* niet in gevaar te brengen, nl. het politieke werven in bedrijven en arbeidskampen ⁽⁴⁷⁷⁾, werd de DeVlag, *Mittler zwischen Deutschland und Flandern*, uitdrukkelijk toegelaten. Als rechtvaardiging voerde de verordening aan dat de DeVlag *eine unter deutscher Führung stehende Organisation* is met als taak, in het kader van het *Deutsche Arbeitsfront*, de kulturele, volkse (nationale) en sociale *Betreuung* van de Vlaamse arbeiders ⁽⁴⁷⁸⁾. Zij is geen politieke partij, maar een *prodeutsche Volksbewegung*, die haar propaganda voert volgens de instructies van het ministerie van propaganda. In de verordening van Heydrich werden het VNV en de Dietse gedachte niet vergeten. Tussen de « antiklerikaal, Grootduits en nationaal-socialistisch geörienteerde Vlaamse SS en de DeVlag in Vlaanderen » bestaan er enge bindingen. Maar tussen de DeVlag en de « Vlaams-separatistische en meestal Diets geörienteerde leiding van het VNV » deden zich herhaaldelijk, in Vlaanderen, moeilijkheden voor. Eventueel moeten die in het Rijk zo geregeld worden dat de arbeidsvrede geen gevaar loopt.

Veertien dagen voordien — het feit is niet zonder betekenis — was voor de germaanse SS-Stormbannen in het Rijk, waarmee de DeVlag eng samenwerkte, een ruimere beïnvloeding van de buitenlandse (Germaanse) arbeiders toegestaan dan de nieuwe-ordebewegingen uit de bezette gebieden. Tegen de werving voor de Waffen SS in bedrijven en arbeidskampen bestond er dan ook geen bezwaar ⁽⁴⁷⁹⁾.

(477) Zie nader noot 479.

(478) De samenwerking tussen de DeVlag en het *Deutsche Arbeitsfront* geschiedde via het *Volks-politische Amt*, eigenlijk een door Himmler opgerichte dienst voor de controle van de *Betreuung* der vreemde arbeiders in Duitsland. De samenwerking tussen het DAF en de DeVlag (met inschakeling van de Unie voor Hand- en Geestesarbeiders) zou een nader onderzoek verdienen. Tussen DAF en de DeVlag boterde het niet steeds. Tijdens een verblijf in Berlijn in september 1942 stelde Brans aan Beirnaert, leider van de *Flämische Zwischen-stelle der DAF*, de vraag waarom het VNV uitgesloten bleef van de *Arbeiterbetreuung*. Het antwoord was duidelijk: « VNV-sprekers zijn ongewenst... Het standpunt van de SD [bedoeld wordt de Sipo] is duidelijk... Alleen een SS-politiek wordt in de kampen geduld. » Brans bezocht een kamp voor Vlaamse arbeiders in de buurt van Berlijn: « Men voelt dat de DeVlag hier de zaken in handen heeft », noteert hij. Onthullend was zijn gesprek in juli 1942 met de ons reeds bekende Halm (hiervóór, p. 73): « De politieke bewegingen mogen de *Betreuung* der Vlaamse arbeiders niet waarnemen: VNV en NSB vertegenwoordigen slechts 10 % van de bevolking. » (Verslagen van Brans aan De Clercq. Eigen verzameling dokumenten.)

(479) *Der Chef der Sipo und des SD, IV D 4*, aan de *Staatspolizei(leit)stellen*, 29 april 1942 (BAK, R 58/1031). De Germaanse Stormbannen vormden een vertakking van de Algemene SS in het Rijk waarvan de manschappen geworven werden onder de in Duitsland tewerkgestelde Germaanse arbeiders. Het doel van de formatie was vrijwilligers te werven voor de Waffen-SS. Men vergelijke de verordening van 29 april 1942 met die van 3 september 1941: *Behandlung der nationalsozialistischen und faschistischen Gruppen der besetzten Gebiete in Norwegen, Dänemark, Holland und Belgien im Reichsgebiet* (BAK, R 58/1031). Een beperkte aktiviteit van b.v. het VNV is toegelaten mits de politieke bijeenkomsten van de leden en andere kameraadschappelijke manifestaties als besloten *Veranstaltungen*